

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
ІМЕНІ С. З. ГЖИЦЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ, ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Освітній ступінь «Магістр»

**на тему: ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ
ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ
ПІДПРИЄМСТВАМИ**

Виконав: студент 2-го курсу, групи Ек-71
спеціальності 051 «Економіка»

Радей Наталія Володимирівна

Керівник: к.е.н., доцент Березівський З.П.

Рецензент: _____
(Прізвище та ініціали)

Львів 2025

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С. З. Гжицького
Факультет управління, економіки та права
Кафедра економіки

Освітній ступінь «Магістр»
Спеціальність 051 «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач
кафедри економіки
 (назва кафедри)

(підпис)

К.е.н., доцент Сиротюк Г.В.
 (прізвище, ім'я, по батькові)
03 лютого 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТА

Радей Наталії Володимирівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: **ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ**

керівник проекту (роботи) Березівський Зіновій Петрович, к.е.н., доцент,
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЛНУП № 887/к-с від 30 грудня 2024 р.

2. Строк подання студентом проекту (роботи) до 05 грудня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи статистична звітність сільськогосподарських підприємств Львівської області, наукові праці вітчизняних та іноземних вчених, нормативно-правові акти України

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. **Теоретико-методичні основи дослідження економічних відносин у сфері переробки продукції**

- 1.1. Економічна сутність та значення конкурентоспроможності

- 1.2. Організаційно-економічний механізм процесів переробки

- 1.3. Теоретико-методологічні підходи до формування економічних відносин у сфері переробки продукції

2. **Аналіз стану економічних відносин у сфері переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами Львівської області**

- 2.1. Аналіз переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами Львівської області

- 2.2. Формування закупівельних та відпускних цін у сфері переробки сільськогосподарської продукції

- 2.3.Оцінка економічного ефекту від удосконалення системи економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції
3. **Напрями вдосконалення економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції**
- 3.1.Підвищення ролі інтегрованих структур різного виду у сфері переробки продукції
- 3.2.Оптимізація договірних відносин і механізмів ціноутворення
- 3.3.Запровадження цифрових платформ як основа вдосконалення економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції
5. Перелік графічного матеріалу: рисунки, таблиці
6. Дата видачі завдання 03 лютого 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів роботи
1.	Отримання завдання. Вивчення рекомендованої літератури по темі КР. Написання аналітичного огляду. Вивчення об'єкту. Аналіз існуючого стану (складання програми; написання пояснювальної записки; підготовка картографічних матеріалів для КР).	лютий-липень 2025 р.
2.	Розробка перспективного рішення та його обґрунтування (написання перспективної частини; виготовлення планової основи для основного варіанту роботи).	серпень-вересень 2025 р.
3.	Розробка та обґрунтування пропозицій щодо реалізації роботи. Написання економічної частини роботи; висновків і пропозицій з реалізації роботи; кінцеве редагування пояснювальної записки; оформлення кінцевого варіанту роботи та інших графічних матеріалів, які представляються до захисту в ЕК).	жовтень 2025 р.
4.	Кінцеве оформлення кваліфікаційної роботи (здача пояснювальної записки керівнику КР; виправлення його зауважень; здача КР на рецензування; кінцеве оформлення ілюстративних матеріалів, таблиць).	листопад 2025 р.
5.	Підготовка до захисту в ЕК. Пробний захист на випускній кафедрі (написання доповіді й погодження її з керівником КР; виправлення зауважень у графічній частині).	грудень 2025 р.

Студент

_____ **Радей Н. В.** _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи)

_____ **Березівський З.П.** _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

З М І С Т

ВСТУП	7
1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ	10
1.1.Економічна сутність і зміст переробки сільськогосподарської продукції	10
1.2.Організаційно-економічний механізм процесів переробки	14
1.3.Теоретико-методологічні підходи до формування економічних відносин у сфері переробки продукції	20
2. АНАЛІЗ СТАНУ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	30
2.1.Аналіз переробки продукції сільськогосподарськими підприємства- ми Львівської області	30
2.2.Формування закупівельних та відпускних цін у сфері переробки сільськогосподарської продукції	35
2.3.Оцінка економічного ефекту від удосконалення системи економіч- них відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції	39
3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ	44
3.1.Підвищення ролі інтегрованих структур різного виду у сфері переробки продукції	44
3.2.Оптимізація договірних відносин і механізмів ціноутворення	53
3.3.Запровадження цифрових платформ як основа вдосконалення економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції	58
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	65
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК	72

УДК: 631.115:631.55:338.436

Кваліфікаційна робота: 75 с. текст. част., 7 рис., 13 таблиць, 43 позиції літературних джерел.

«Вдосконалення економічних відносин у сфері переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами». Радей Н. В. Кваліфікаційна робота. Кафедра економіки. Львів, ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького, 2025.

Текстова частина охоплює вступ, три розділи, висновки і пропозиції, бібліографічний список.

В першому розділі викладено результати теоретико-методичних досліджень економічних відносин у сфері переробки продукції, її чинників та процесів. В другому розділі кваліфікаційної роботи проведено аналіз стану економічних відносин у сфері переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами Львівської області за 2022 – 2024 роки та формування закупівельних та відпускних цін у сфері переробки. В третьому розділі обґрунтовано напрями вдосконалення економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції. Окрема увага приділена обґрунтуванню запровадження цифрових платформ як основи вдосконалення економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції.

За результатами проведеного дослідження вдосконалення економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції у Львівській області зроблено конкретні висновки та пропозиції.

Анотація

Радей Н. В. Вдосконалення економічних відносин у сфері переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами. Кваліфікаційна робота. Кафедра економіки. Львів, ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького, 2025.

Обґрунтовано теоретичні та методичні основи дослідження економічних відносин у сфері переробки продукції. Здійснено аналіз стану економічних відносин у сфері переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами Львівської області та окреслено напрями їх вдосконалення на перспективу. Розроблено механізм оптимізації економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: економічні відносини, сільськогосподарська продукція, переробні підприємства, ефективність, інновації, інтегровані структури.

Annotation

Radey N. V. Improvement of economic relations in the sphere of processing of products by agricultural enterprises. Qualification work. Department of Economics. Lviv, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv, 2025.

The theoretical and methodological foundations of the study of economic relations in the sphere of product processing are substantiated. The state of economic relations in the sphere of product processing by agricultural enterprises of the Lviv region is analyzed and directions for their improvement in the future are outlined. A mechanism for optimizing economic relations in the field of agricultural product processing has been developed.

Key words: economic relations, agricultural products, processing enterprises, efficiency, innovation, integrated structures.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний розвиток агропромислового комплексу України визначається не лише обсягами первинного виробництва сільськогосподарської продукції, але й ефективністю її переробки, яка формує значну частку доданої вартості та забезпечує конкурентоспроможність аграрного сектору. Економічні відносини між виробниками сировини та переробними підприємствами відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності, прибутковості та інноваційного розвитку галузі.

Разом із тим, існуюча система взаємодії між сільськогосподарськими та переробними підприємствами часто характеризується асиметрією інтересів, нерівномірним розподілом прибутку, недосконалістю договірних відносин та цінових механізмів. Це знижує ефективність використання виробничого потенціалу та стримує розвиток аграрного підприємництва. Удосконалення економічних відносин у цій сфері є необхідною умовою підвищення економічної стійкості аграрного сектору, розвитку інтеграційних процесів і зміцнення продовольчої безпеки країни.

Проблематика вдосконалення економічних відносин у сфері переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами давно виступає одним з основних напрямів дослідження економічної науки. Певні їх результати відображені у наукових працях Березівського З. П. [2], Ковтуна О. І. [12], Коваленко О. І. [14], Козловського С. В. [15], Лупенко Ю. [19], Мельника Л. Г. [20], Плотнікова М. В. [20], Месель-Веселяка В. Я. [21], Михайленко А. С. [22], Новицького І. В. [23], Собкевича О. В. [34], Степанюка І. В. [37], Тарасюка Н. М. [15], Шевченко І. [41] та інших. Проте, частина теоретичних та методологічних аспектів дослідження потребує подальшої розробки.

Саме тому дослідження теоретичних, методичних і практичних аспектів вдосконалення економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції є надзвичайно актуальним і має важливе

наукове та прикладне значення, особливо в контексті регіонального розвитку, зокрема Львівської області.

Мета і завдання дослідження. *Метою кваліфікаційної роботи* є розробка теоретико-методичних засад і практичних рекомендацій щодо вдосконалення економічних відносин у сфері переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами з урахуванням регіональних особливостей Львівської області.

Для досягнення поставленої мети у роботі вирішуються такі завдання:

- узагальнити економічну сутність і форми організації переробки продукції;
- дослідити теоретичні підходи до формування економічних відносин між виробниками та переробними підприємствами;
- проаналізувати сучасний стан економічних відносин у сфері переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами Львівської області;
- визначити проблеми, що знижують ефективність економічних відносин у сфері переробки продукції;
- обґрунтувати напрями вдосконалення економічних відносин у сфері переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами Львівської області.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процес формування економічних відносин у сфері переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти вдосконалення економічних відносин у сфері переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами Львівської області.

Методи дослідження. У процесі виконання роботи використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема:

- діалектичний метод – для розкриття сутності та розвитку економічних відносин;

- аналіз і синтез – для систематизації наукових підходів і виявлення закономірностей розвитку агропереробки;
- економіко-статистичний метод – для оцінки динаміки та ефективності діяльності підприємств Львівської області;
- SWOT-аналіз – для виявлення сильних і слабких сторін, можливостей і загроз розвитку економічних відносин;
- економіко-математичне моделювання – для прогнозування економічної ефективності запропонованих заходів;
- графічний метод – для візуалізації результатів аналізу та прогнозів.

Інформаційна база дослідження. Інформаційну основу роботи становлять:

- статистичні дані Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Львівській області;
- офіційні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України;
- звітність і аналітичні матеріали сільськогосподарських і переробних підприємств Львівської області;
- наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, законодавчі та нормативні акти, що регулюють агропромислову діяльність.

Наукова новизна та практичне значення. Наукова новизна полягає в уточненні теоретичних положень щодо сутності економічних відносин у сфері агропереробки та в розробці методичних підходів до оцінки їх ефективності на регіональному рівні. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості застосування розроблених рекомендацій у діяльності сільськогосподарських і переробних підприємств Львівщини для підвищення ефективності їх взаємодії, прибутковості та стійкості розвитку.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ

1.1. Економічна сутність і зміст переробки сільськогосподарської продукції

У сучасній економічній науці визначення поняття «переробка сільськогосподарської продукції» має багатогранний характер, що зумовлено його ключовою роллю у створенні кінцевого споживчого продукту. З погляду чистої технології, переробка – це комплекс дій, спрямованих на зміну фізико-хімічних властивостей сировини для надання їй нових споживчих характеристик, підвищення транспортабельності та збільшення терміну зберігання.

Переробка сільськогосподарської продукції – це комплекс операцій, спрямованих на зміну її первинних властивостей з метою отримання готових продуктів, які мають більш високу споживчу та економічну цінність. В економічному аспекті переробка розглядається як важливий етап доданої вартості, що дозволяє агропідприємствам підвищувати прибутковість та ефективність своєї діяльності.

Важливо розрізняти просту реалізацію сировини і переробку. У першому випадку сільськогосподарське підприємство продає продукт у первинному вигляді, отримуючи обмежену економічну вигоду. Переробка ж дозволяє збільшити економічний ефект за рахунок створення готових товарів, які відповідають потребам ринку, зменшення втрат продукції та підвищення ефективності використання ресурсів. У сучасних агропромислових системах переробка розглядається як важливий етап формування ланцюга доданої вартості, де кожен технологічний процес, від первинної обробки до фасування та упаковки, сприяє підвищенню економічної ефективності.

Переробка сільськогосподарської продукції відіграє стратегічну роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Вона дозволяє стабілізувати

пропозицію на внутрішньому ринку, забезпечити населення якісними продуктами харчування та зменшити залежність від імпорту. У глобальній економіці переробні підприємства сприяють інтеграції сільського господарства в міжнародні ланцюги постачання, підвищуючи експортний потенціал продукції [34].

Соціально-економічні ефекти переробної діяльності також значні. Вона створює робочі місця, сприяє розвитку регіональної інфраструктури та залученню інвестицій. Підприємства з розвиненою переробною діяльністю здатні забезпечити більш стабільний прибуток навіть у випадку коливань сировинного ринку. У цьому контексті переробка виступає не лише як виробничий процес, але й як механізм економічного розвитку агропромислових регіонів.

Приклади основних видів переробки сільськогосподарської продукції наведені у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Основні види переробки сільськогосподарської продукції

Вид переробки	Основні технологічні процеси	Приклади продукції	Економічний ефект
Первинна	Очищення, сортування, сушіння, фасування	Овочі, фрукти, зерно, молоко	Зменшення втрат, підготовка до зберігання та транспортування
Вторинна	Консервування, ферментація, виготовлення напівфабрикатів	Консерви, борошно, олія, сир	Підвищення доданої вартості, вихід готового продукту

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [34]

Переробка сільськогосподарської продукції поділяється на кілька видів залежно від рівня обробки та кінцевого продукту. Основні види включають:

- Первинна переробка – це базова обробка сировини, яка включає очищення, сортування, сушіння, подрібнення та фасування. Її мета – підготувати продукцію для подальшого використання або реалізації.
- Вторинна переробка – включає більш складні технологічні процеси, такі як консервування, виготовлення напівфабрикатів, молочних та м'ясних продуктів, перетворення зерна у борошно, олію та інші продукти споживання.

Структура переробного виробництва включає різні рівні підприємств: великі агропромислові комплекси, середні підприємства та малі сімейні або кооперативні виробництва. Великий бізнес зазвичай орієнтований на інтегровані ланцюги постачання, де сировина від фермерів одразу потрапляє на переробні підприємства та далі на ринок. Малі та середні виробники забезпечують локальний ринок і часто спеціалізуються на нішевих продуктах.

Економічна сутність переробки виходить за межі простої технологічної трансформації. Вона полягає у генеруванні доданої вартості – ключового показника ефективності виробничого процесу. Ця вартість формується за рахунок праці, використання капіталу (обладнання, технології), енергетичних ресурсів та управлінських рішень, які перетворюють дешеву й швидкопсувну сировину на дорожчий та стійкіший до зовнішніх чинників товар [2, с. 3]..

В економічній літературі спостерігається еволюція підходів до трактування цього поняття. На ранніх етапах розвитку АПК переробка часто ототожнювалася з терміном «доробка» (очищення, сушіння, фасування). Однак, сучасне розуміння передбачає значно глибші та складніші процеси:

1. Промисловий підхід: Розглядає переробку як вид промислового виробництва (сектор С згідно з Міжнародною стандартною галузевою класифікацією), що використовує сільськогосподарську сировину (сектор А) як основний вхідний ресурс. Цей підхід акцентує увагу на масштабах, капіталомісткості та технологічності.

2. Функціональний підхід: Визначає переробку як ключову функцію логістичного ланцюга, що забезпечує перехід продукту від первинного виробника до кінцевого споживача. Тут важливим є трансформаційний ефект – зміна споживчих властивостей продукту.
3. Системний підхід: Позиціонує переробку як інтеграційну ланку в рамках агропромислового комплексу, яка пов'язує сільськогосподарське виробництво із продовольчим ринком, впливаючи на цінову політику, якість та асортимент.

Сучасна економічна діяльність аграрних підприємств вимагає точного розмежування переробки від суміжних понять [37]. Так, зберігання – це процес, спрямований на збереження властивостей, а не їх зміну. Доробка – це мінімальна, часто механічна, обробка (калібрування, сортування). Натомість, переробка завжди передбачає якісну трансформацію сировини, наприклад:

- молоко в сир, кефір, масло;
- зерно в борошно, крохмаль, спирт;
- м'ясо в ковбасні вироби, консерви.

Розвиток переробної діяльності є економічно доцільним з кількох причин. По-перше, це дозволяє значно підвищити доходи аграрних підприємств, оскільки готова продукція має вищу ринкову ціну у порівнянні з сировиною. По-друге, переробка сприяє зменшенню втрат продукції, що виникають під час зберігання або транспортування сировини, і забезпечує ефективне використання всіх ресурсів: трудових, матеріальних та енергетичних.

Важливим є також стратегічний аспект: розвинена переробна інфраструктура підвищує конкурентоспроможність країни на міжнародному ринку, стимулює розвиток експорту та інтеграцію в глобальні ланцюги постачання. З точки зору державної економіки, це створює передумови для стабільного економічного розвитку аграрного сектору та регіонів, де розташовані переробні підприємства [34].

Отже, переробка у контексті аграрного сектору є високотехнологічною діяльністю, що забезпечує капіталізацію сировини та є визначальною для формування економічних результатів підприємства.

1.2. Організаційно-економічний механізм процесів переробки

Основні функції переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами:

1. Збільшення тривалості зберігання продукції – шляхом консервації, сушіння, пастеризації тощо.
2. Підвищення харчової та технологічної цінності – виробництво готових продуктів, напівфабрикатів та інгредієнтів для промисловості.
3. Зменшення втрат продукції – завдяки оптимізації технологічних процесів та впровадженню сучасного обладнання.
4. Розширення ринків збуту – переробка дозволяє транспортувати продукцію на великі відстані без втрати якості.

Опис та приклади застосування даних функцій наведені у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Основні функції переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами

Функція	Опис	Приклад застосування
Збільшення терміну зберігання	Збереження свіжості та безпеки продукту	Сушіння фруктів, пастеризація молока
Підвищення цінності	Поліпшення харчових властивостей	Виробництво сирів, соків
Зменшення втрат	Мінімізація втрат під час зберігання	Заморожування овочів
Розширення ринків	Доставка продукції на великі відстані	Консервація, пакування

Організаційно-економічний механізм полягає у раціональному управлінні ресурсами на кожному етапі, з метою мінімізації відходів та максимізації виходу готової продукції (коефіцієнт конверсії). Успіх підприємства залежить від ефективності контролю за прямими витратами (сировина, матеріали) та непрямими витратами (управління, маркетинг). Оптимізація цього механізму є запорукою конкурентоспроможності на ринку.

Технологічні процеси переробки можна поділити на такі основні етапи:

1. Підготовка сировини – очищення, сортування, миття, калібрування.
2. Основна обробка – механічні, теплові або хімічні методи переробки.
3. Формування готового продукту – фасування, упаковка, маркування.
4. Зберігання та транспортування – контроль умов, щоб зберегти якість продукції.

Детальніше етапи технологічного процесу переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами відображені у табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Етапи технологічного процесу переробки

Етап	Основні дії	Мета
Приймання і зберігання сировини	Перевірка якості, сортування, зберігання	Забезпечення стабільної якості та підготовка до обробки
Первинна обробка	Очищення, подрібнення, сушіння	Підготовка продукції для подальшої обробки або реалізації
Технологічна обробка	Варіння, ферментація, консервація, фасування	Створення готової продукції з високою доданою вартістю

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [15]

Економічна значимість переробки полягає в тому, що вона забезпечує:

- ефективне використання сировинних ресурсів,
- зростання доходів виробників та зайнятості,
- стабілізацію ринкових цін,
- формування конкурентоспроможних продуктів на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Результати впливу економічної доцільності розвитку переробки на державу та аграрне підприємство наведено у табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Економічна доцільність розвитку переробки

Показник	Вплив на аграрне підприємство	Вплив на державу
Доходи	Підвищення прибутковості	Зростання податкових надходжень
Втрати продукції	Зменшення втрат при зберіганні та транспортуванні	Підвищення продовольчої безпеки
Ринок	Збільшення конкурентоспроможності продукції	Розвиток експорту, інтеграція у міжнародні ланцюги постачання
Інвестиції	Стимулювання модернізації виробництва	Підвищення інвестиційної привабливості регіонів

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [15]

Роль переробної галузі в структурі національного агропромислового виробництва виходить далеко за рамки суто виробничих показників і має стратегічне значення для економічного та соціального розвитку країни. Ця галузь виступає потужним мультиплікатором, що впливає на макроекономічну стабільність, ринок праці та, найголовніше, на продовольчу безпеку.

Переробна промисловість створює значний мультиплікативний ефект в економіці:

1. Формування ВВП: Переробка сільгосппродукції в Україні та світі є одним із найбільших генераторів валового внутрішнього продукту в несировинному секторі. Саме вона перетворює експортний потенціал сировини на експорт готової продукції з вищою доданою вартістю, підвищуючи стійкість національної валюти.
2. Забезпечення зайнятості: На відміну від первинного сільського господарства, що часто є сезонним, переробні підприємства забезпечують стабільну, цілорічну зайнятість. Це сприяє розвитку сільських та малих міських територій, зменшуючи відтік кадрів та підтримуючи соціальну інфраструктуру.
3. Розвиток інновацій: Необхідність підвищення якості, безпеки та термінів зберігання стимулює постійне впровадження інноваційних технологій (біотехнології, мембранні процеси, "розумне" пакування), що підтягує розвиток суміжних галузей – машинобудування, хімічної промисловості та R&D-сектору.

Продовольча безпека — це стан, коли все населення в будь-який час має фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої, безпечної та поживної їжі, яка відповідає його дієтичним потребам та харчовим уподобанням для активного та здорового життя. Переробна галузь критично впливає на всі її аспекти:

- Фізична доступність: Забезпечує цілорічне постачання продуктів шляхом консервування, сушіння, глибокого заморожування та інших методів, які долають сезонність виробництва.
- Якісний аспект (безпека та поживність): Переробка передбачає суворий контроль якості, санітарну обробку та часто збагачення продуктів вітамінами та мінералами (фортифікація), підвищуючи якість харчування нації.
- Економічна доступність: Розвинена внутрішня переробка дозволяє стабілізувати внутрішні ціни та мінімізувати залежність від коливань

світових цін на сировину, роблячи продукти доступнішими для населення.

Таким чином, переробна промисловість виступає стратегічним буфером між непередбачуваністю сільськогосподарського виробництва (погода, врожайність) та стабільним попитом споживачів [37].

Таблиця 1.5

Класифікація видів переробки

Критерій	Тип переробки	Характеристика та приклад
За глибиною	Первинна (проста)	Мінімальна обробка, спрямована на підготовку (сушіння зерна, охолодження молока, миття овочів). Не створює нового товару.
	Вторинна (глибока)	Суттєва зміна властивостей сировини (виробництво олії з насіння, хлібопечення, сироваріння). Створює готовий продукт.
	Комплексна	Отримання кількох видів продукції та побічних продуктів із сировини (наприклад, переробка м'яса з використанням субпродуктів).
За сировиною	Зернопереробна	Борошномельна, круп'яна, комбікормова, спиртова.
	Молокопереробна	Виробництво цільномолочної продукції, сирів, масла, сухих молочних сумішей.
	М'ясопереробна	Виробництво ковбасних виробів, м'ясних напівфабрикатів, консервів.
	Плодоовочева	Консервування, заморожування, виробництво соків, пюре.

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [19]

Для глибокого розуміння змісту переробки необхідно здійснити її детальну класифікацію та проаналізувати організаційно-економічну структуру процесу. Технологічна різноманітність переробки визначається типом сировини та бажаним кінцевим продуктом. Класифікація видів переробки наведена у табл. 1.5.

Розвиток переробної діяльності безпосередньо аграрними підприємствами (горизонтальна та вертикальна інтеграція) є не просто додатковим бізнесом, а стратегічним інструментом фінансової стійкості та капіталізації. Економічна доцільність цього процесу базується на кількох ключових перевагах.

Головний економічний аргумент на користь переробки – це перехоплення доданої вартості. Продаючи сировину (наприклад, молоко), підприємство отримує лише мінімальну маржу. У разі ж виробництва готового продукту (сиру), підприємство акумулює собі:

- маржу первинного виробництва;
- маржу переробки;
- маржу пакування та брендування.

Це призводить до значного зростання Рентабельності активів (ROA) та Рентабельності продажів (ROS). Впровадження переробки є ефективним захистом від цінового диспаритету ("цінових ножиць"), коли ціни на сільгосптехніку та добрива зростають швидше, ніж ціни на сировину.

Вертикальна інтеграція (власне поле – власний цех – власний магазин) дозволяє сільськогосподарському підприємству:

- Мінімізувати ризик збуту: Продукція гарантовано знайде споживача або перейде на наступний етап циклу.
- Уникати посередників: Виключення ланки посередників підвищує контроль над ціноутворенням і дозволяє збільшити прямий прибуток, оскільки посередницька маржа залишається в межах підприємства.

- **Стійкість до сезонних коливань:** Переробка дозволяє «запакувати» врожай і реалізовувати його поступово, у періоди найвигідніших цін, а не змушувати продавати сировину під час збиральної кампанії.

Власна переробка надає можливість повного контролю якості на всіх етапах, від посіву до пакування. Це є критично важливим для отримання преміальних сертифікатів (Органік, ISO) та забезпечення високої довіри споживачів. Створення власного бренду переробленої продукції дозволяє вийти з цінової конкуренції сировинних ринків і створити преміальний сегмент з високою лояльністю клієнтів.

Розвиток переробної діяльності може відбуватися через:

1. **Вертикальна інтеграція:** Повне поєднання виробництва сировини та її переробки в рамках однієї компанії (характерно для великих агрохолдингів).
2. **Кооперація:** Створення спільних переробних потужностей малими та середніми фермерськими господарствами (поширено в ЄС). Це дозволяє акумулювати інвестиції та об'єднати обсяги сировини.

В Україні спостерігається тенденція до поглиблення переробки саме в рамках великих агрохолдингів (зерно - олія, м'ясо - ковбаси), що підтверджує її економічну доцільність як інструменту підвищення прибутковості та конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

1.3. Теоретико-методологічні підходи до формування економічних відносин у сфері переробки продукції

Переробка сільськогосподарської продукції є ключовим етапом агропродовольчого ланцюга, де створюється значна частка доданої вартості, забезпечується стабільність збуту первинної сировини та формується якість кінцевих харчових продуктів. Економічні відносини між виробниками сировини (сільськогосподарськими підприємствами), переробниками, логістичними операторами, оптовою та роздрібною торгівлею визначають

розподіл ризиків, доходів і відповідальності, впливають на інновації, інвестиції та конкурентоспроможність галузі.

Економічні відносини, на відміну від виробничих відносин, які існують у виробництві, виробничих галузях, включають також відносини у нематеріальній сфері.

Економічні відносини поділяються:

- організаційно-економічні;
- соціально-економічні;
- техніко-економічні.

Власність і соціально-економічні відносини – це відносини між суспільними класами, соціальними групами, окремими колективами і членами суспільства. Соціально-економічні відносини багато в чому залежать від типу (форми) власності на умови і результати виробництва.

Всі економічні процеси, що відбуваються у суспільстві, повинні забезпечити поліпшення життєвого рівня народу. Людина — мета суспільного виробництва, і соціально-економічні відносини не повинні використовувати людину лише як виробника, як “фактор виробництва”, як «homo economicus» (економічна людина). Людина — не засіб, а кінцева мета створення матеріальних благ. Не людина для виробництва, а навпаки, виробництво для людини. Необхідно побудувати такі соціально-економічні відносини, щоб інтереси переважної більшості населення країни відображали стан її економіки [15].

Організаційно-економічні відносини виникають тому, що суспільне виробництво, розподіл, обмін і споживання неможливі без певної організації.

Організаційно-економічні відносини — це відносини у сфері кредиту, фінансів, маркетингу, менеджменту, грошового обігу, бірж тощо. До них належать форми і методи господарювання, ринкова система, підприємництво, товарно-грошові відносини.

Організаційно-економічні відносини поділяються на три великих види:

- поділ праці і виробництва та їх кооперація;

- організація господарської діяльності (натуральне і товарно-ринкове господарство);
- управління економікою (стихійно-ринкове і державно-планове регулювання).

Техніко-економічні відносини стосуються насамперед виробничо-господарської діяльності матеріальної сфери, підприємств, їх підрозділів та об'єднань, їх впливу на виробничо-господарську практику розвитку техніки, технології й організації виробництва. Техніко-економічні відносини охоплюють також питання використання виробничих потужностей галузей та їх складових – заводів, шахт, будмайданчиків, залізничних, тролейбусних і трамвайних депо, сільгосппідприємств тощо, використання сировини, матеріалів, палива, електроенергії.

Економічні відносини у переробці – це сукупність зв'язків щодо обміну правами власності на сировину, напівфабрикати та готову продукцію, розподілу доходів і ризиків, організації виробничих та логістичних процесів, а також забезпечення якості й безпечності харчових продуктів між суб'єктами агропродовольчої системи (виробниками, переробниками, посередниками, фінансовими установами тощо). Структурно вони охоплюють:

- ✓ договірні відносини;
- ✓ цінові механізми;
- ✓ логістично-операційні взаємодії;
- ✓ інвестиційно-інноваційні стимули;
- ✓ регулювання та стандарти.

***Первинне виробництво → Зберігання/елеватор → Переробка
(борошномельні, круп'яні, комбікормові) → Пакування →
Опт/дистрибуція → Роздріб/HoReCa → Споживач***

Рис. 1.1 – Схема ланцюга переробки (на прикладі зернової продукції)

Приклад складових переробки в зернопродуктовому підкомплексі наведений на рис 1.1.

Теоретико-методологічні підходи до пояснення економічних відносин включають неокласичний, інституціональний, кейнсіанський та марксистський підходи, які розглядають економічні явища з різних позицій (наприклад, раціональний вибір, інститути, роль держави чи класову боротьбу). Методи дослідження, які використовуються для аналізу економічних відносин, охоплюють загальнонаукові, економіко-логічні та економіко-математичні методи [3].

Теоретико-методологічні підходи до пояснення економічних відносин класифікують з точки зору:

1. Неокласичний підхід зосереджується на ринковому ціноутворенні, рівновазі попиту і пропозиції на сировину та готову продукцію, конкуренції між переробниками за якісну сировину.
2. Інституціональна економіка та теорія трансакційних витрат: вибір між ринком, гібридними формами (контракти, кооперація) та ієрархією (вертикальна інтеграція) залежить від специфічності активів, частоти угод та невизначеності. Чим вища специфічність (наприклад, спеціальні сорти пшениці під високі класи борошна, унікальні рецептури), тим сильніша мотивація до контрактів або інтеграції, аби знизити опортунізм і витрати координації.
3. Підхід «ланцюга доданої вартості» (value chain): управління видами діяльності вздовж ланцюга – від первинної логістики до маркетингу – є джерелом конкурентної переваги; важливі ролі належать стандартам якості, простежуваності, брендингу та сервісу.
4. Кооперативна та кластерна парадигми: горизонтальна кооперація виробників (постачальницько-збутові та переробні кооперативи) та вертикальні кластери «поле–фабрика–ринок» дозволяють зменшувати витрати на масштаби, підвищувати переговорну силу та інвестувати у спільну інфраструктуру.

5. Контрактне вирощування / переробка (contract farming, tolling): гібридні механізми, що поєднують ринкові стимули і координацію якості; містять умови щодо сортових параметрів, графіків поставок, формул цін та бонусів/штрафів.

Таблиця 1.6

Класифікація економічних відносин у переробці та типові договори

Модель	Сутність	Приклади договорів	Переваги	Ризики та обмеження
Ринок (спот)	Разові угоди за поточною ціною	Купівля-продаж, біржові контракти	Гнучкість, низькі фіксовані зобов'язання	Волатильність цін, слабкий контроль якості
Контрактування	Попередньо погоджені умови якості, обсягів і цінових формул	Договір поставки з преміями, форвард	Стабільність поставок, інвестиції в якість	Ризик невиконання, потреба моніторингу
Кооперація	Спільна інфраструктура та збут	Статути кооперативів, внутрішні положення	Економія на масштабі, переговорна сила	Потреба в управлінні, агентські витрати
Толінг	Оплата за послуги переробки	Договір переробки давальницької сировини	Прозора собівартість послуг	Ризик асиметрії інформації щодо виходу/якості
Ієрархія (інтеграція)	Єдиний власник ланок ланцюга	Внутрішні регламенти групи	Координація інвестицій, технологічна сумісність	Високі капекс, менеджерські ризики

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [15]

Отже, як ми бачимо, у переробці домінують гібридні моделі (контракти, кооперація, кластери), які мінімізують трансакційні витрати, забезпечують якість і розподіляють інвестиційні ризики між суб'єктами ланцюга.

Організаційно-правові форми та моделі взаємодії виробників продукції та переробних підприємств:

- спотові угоди на товарних біржах та позабіржові продажі;
- контрактні відносини: форвардні та ф'ючерсні угоди, постачання з преміями за якість тощо ;
- давальницькі схеми (толінг): переробка давальницької сировини з оплатою послуг переробки;
- вертикальна інтеграція: агрохолдинги з власними переробними технологіями (млинами, елеваторами, комбикормовими заводами тощо);
- сільськогосподарська кооперація: виробничі та обслуговуючі кооперативи (в тому числі переробні підприємства).

У табл. 1.6 наведена класифікація економічних відносин у переробці та типові договори, а також їх сутність, приклади договорів, переваги та ризики, які можуть виникнути в процесі.

Механізми ціноутворення і розподілу доданої вартості включає в себе:

- базисні індикативні ціни (біржі / індекси) + коригування за якістю (клейковина, натура, вологість, вміст білка) – для зернової продукції;
- формули «cost-plus» для послуг переробки (толінг): тариф за тону з урахуванням енерговитрат, виходу продукції та втрат;
- бонуси (штрафи) за стабільність постачань, простежуваність, відповідність стандартам (НАССР, ISO 22000).

Конкретні частки залежать від сезону, регіону та структури витрат; методологічно їх оцінюють через повні витрати, вихід і ціни на кожному етапі.

Економічні ризики, що супроводжують процеси виробництва та збуту продукції рослинництва, формуються під впливом різних факторів і умов. Їх

структура може суттєво відрізнятися залежно від конкретного підприємства, однак існує низка загальних загроз, характерних для всіх суб'єктів господарювання. Серед сучасних викликів слід виокремити поширення коронавірусної інфекції. Якщо раніше основними детермінантами ризиків вважали економічні та політичні обставини в державі, то пандемія в останні роки докорінно змінила не лише підхід до оцінювання цих процесів, а й спосіб життя населення. Введення різноманітних обмежувальних заходів вплинуло на функціонування виробництва та реалізацію продукції як у рослинництві, так і в інших сферах аграрного виробництва.

Економічні ризики, що супроводжують процес вирощування продукції рослинництва, зазвичай поступаються за масштабом тим загрозам, які виникають на етапі її реалізації. Навіть за умови отримання високого врожаю та належних якісних показників далеко не завжди забезпечується можливість своєчасно продати продукцію або зберегти її у потрібних технологічних умовах.

До основних ризиків, що можуть виникнути під час економічних відносин при переробці продукції сільськогосподарськими підприємствами належать:

- ✓ коливання якості сировини;
- ✓ технологічні простої;
- ✓ логістичні обмеження;
- ✓ регуляторні зміни; валютні ризики (особливо це стосується переробних підприємств, орієнтованих на експорт).

До засобів мінімізації цих ризиків ми можемо віднести:

- диверсифікацію каналів збуту;
- страхування (урожай, перерви у виробництві з тих чи інших обставин);
- стандарти якості й безпечності;
- довгострокові контракти з формулами індексації;
- кооперативні інвестиції у зберігання та сортову селекцію;
- хеджування за допомогою біржових інструментів.

Приклади ризиків та засобів їх мінімізації пропонуються у табл. 1.7.

Таблиця 1.7

Ризики та інструменти управління ними у відносинах
«виробництво–переробка»

Категорія ризику	Опис проявів	Інструменти управління
Ринкові	Волатильність біржових цін, дефіцит/надлишок	Форварди/ф'ючерси, плаваючі формули, мінімальні гарантійні ціни
Якісні	Невідповідність класу/стандарту	Премії/штрафи за якість, аудит постачальників, лабораторний
Операційні	Втрати при сушінні/зберіганні, збої ліній	Контроль, технічні регламенти, резервні потужності
Логістичні	Затримки транспорту/елеваторів	Дворівневі графіки, штрафи/пеня, цифрова диспетчеризація
Фінансові	Кредитний ризик контрагента	Банківські гарантії, факторинг, страхування дебіторки
Регуляторні	Зміни стандартів, мит/квот	Юридичний моніторинг, гнучкі умови контракту

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [33; 37]

В Україні правову основу економічних відносин у переробці формують:

1. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 819-IX від 21.07.2020 р. визначає правовий статус і види сільськогосподарських кооперативів (виробничі, обслуговуючі, у т. ч. збутові й переробні), принципи членства, розподілу доходів і управління [29].

2. Закон України «Про фермерське господарство» № 973-IV від 19.06.2003р. закладає засади підприємницької діяльності фермерів, що є ключовими постачальниками сировини для переробки [30].
3. Галузеві стандарти та системи управління безпечністю (НАССР/ISO 22000) – інституційні обмеження, що координують вимоги до якості та простежуваності в ланцюгу.

Таблиця 1.8

Показники ефективності формування економічних відносин у
сфері переробка продукції

Група показників ефективності	Приклади показників	Інтерпретація для прийняття рішень
Цінова	Частка премій за якість у кінцевій ціні; волатильність закупівельної ціни	Вищі премії сигналізують стимулювання якості; низька волатильність – ефект контрактів
Операційна	Вихід готової продукції (%), втрати при зберіганні (%), відсоток рекламаций	Контроль технології та логістики; підстава для перегляду умов
Фінансова	Маржа переробки, оборотність запасів, період інкасації дебіторки	Стійкість бізнес-моделі й грошових потоків
Інституційна	Частка контрактних поставок; частка кооперативних постачальників	Рівень координації ланцюга; зрілість відносин
Якісна/ринкова	Питома вага продукції зі сертифікацією; частка експорту	Доступ до преміальних ринків, репутаційний капітал

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [15]

У табл. 1.8 наведені індикатори оцінювання ефективності економічних відносин у сфері переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами.

Формування ефективних економічних відносин у переробці базується на:

- ❖ виборі адекватної моделі координації залежно від специфічності активів і ризиків;
- ❖ прозорих ціноутворюючих формулах і системі стимулів за якість;
- ❖ вимірюванні ефективності взаємодії через групу показників ефективності.

Гармонізація стандартів якості й простежуваності, розвиток контрактних систем та кооперації відповідають практикам ЄС і міжнародним рекомендаціям щодо інклюзивних ланцюгів доданої вартості. Для України з огляду на відкриття ринку землі та реформу кооперації це означає зростання ролі довгострокових договорів, інвестицій у зберігання та цифрову інтеграцію операцій.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Аналіз переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами Львівської області

Переробка зернової продукції є однією з ключових складових розвитку агропромислового комплексу, оскільки саме вона забезпечує створення продуктів із підвищеною доданою вартістю. Зерно виступає базовою сировиною для виробництва борошна, круп, комбікормів, макаронних виробів та інших харчових продуктів, а також для промислових напрямів — біоетанолу, крохмалю, білкових концентратів. Важливим аналітичним показником, який характеризує потенціал переробки, є валове виробництво зернових культур у господарствах усіх категорій. Цей показник відображає сировинну базу для підприємств зернопереробної галузі та визначає рівень продовольчої безпеки регіону.

Таблиця 2.1

Виробництво зернових і зернобобових культур у Львівській області, тис. т

Показник	2022р.	2023р.	2024р.	2024р. у % до 2022р.
Усього вироблено зернових і зернобобових культур	1904,5	1771,3	1915,3	100,6
у т.ч. пшениця	815,5	772,2	866,3	106,2
кукурудза	753,5	720,2	761,7	101,1
ячмінь	135,7	96,6	115,8	77,4
овес	34,0	36,1	36,9	108,5
зернобобові культури	6,6	6,7	7,9	119,7

Джерело: розраховано автором на основі [9; 27; 33; 36]

З табл. 2.1 ми бачимо, що у 2024 р. виробництво зернових і зернобобових культур у Львівській області становило 1915,3 тис. т, що на 8,1 % більше, ніж у 2023 р., і майже дорівнює показнику 2022 р. Зростання відбулося передусім за рахунок пшениці (+94,1 тис. т) і ячменю (+19,2 тис. т). Це свідчить про стабілізацію аграрного виробництва після спадів 2022–2023 рр., спричинених воєнними ризиками й логістичними труднощами. Рівень валового збору створює міцну базу для стабільної роботи млинових та комбікормових підприємств регіону, забезпечуючи сировину як для внутрішнього споживання, так і для експорту.

Урожайність визначає рівень використання земельних ресурсів і потенціал забезпечення переробних підприємств якісною сировиною. Висока врожайність свідчить про ефективність технологій обробітку, рівень забезпечення мінеральними добривами, якість насіння та агротехнічну культуру виробництва.

Таблиця 2.2

Урожайність основних зернових культур у Львівській області у господарствах усіх категорій, ц/га

Показник	2022р.	2023р.	2024р.	2024р. у % до 2022р.
Пшениця	52,3	49,7	54,3	103,8
Кукурудза	87,5	95,6	96,0	109,7
Ячмінь	59,9	53,6	61,1	102,0
Овес	27,0	26,8	27,3	101,1
Зернобобові	19,0	21,7	20,3	106,8

Джерело: розраховано автором на основі [9; 27; 33; 36]

У 2024 р. урожайність пшениці підвищилася на 3,8 %, ячменю – на 2,0%, що забезпечило приріст валового збору зерна та збільшення обсягів

його переробки. Кукурудза залишилася найурожайнішою культурою (96 ц/га), що підтверджує її провідну роль у кормовому балансі й комбікормовій промисловості. Загалом урожайність у 2024 р. перевищила середній рівень 2022 р. на 9,7 %, що свідчить про ефективність агротехнологічних практик і зміцнення сировинної бази переробки зерна у Львівській області (табл 2.2).

Переробка зернової продукції є ключовою ланкою агропромислового комплексу, оскільки забезпечує формування кінцевої харчової продукції, підвищення її доданої вартості та зайнятості населення. Основними напрямками є виробництво борошна, круп, комбікормів і продуктів з вмістом крохмалю. Ефективність переробки визначається рівнем технічного оснащення, логістикою сировини та інтеграцією із сільськогосподарськими виробниками.

Таблиця 2.3

Виробництво основних продуктів переробки зернової продукції у
Львівській області, тис. т

Показник	2022р.	2023р.	2024р.	2024р. у % до 2022р.
Борошно пшеничне та житнє	110,5	118,9	131,4	118,9
Крупи зернові	19,4	21,9	25,0	128,9
Комбікорми	63,2	74,1	89,0	140,9

Джерело: розраховано автором на основі [9; 27; 33; 36]

Дані табл. 2.3 свідчать, що за період 2022–2024 рр. у зернопереробній галузі Львівської області спостерігається поступове зростання обсягів виробництва:

- випуск борошна зріс на 18,9 %,
- круп – майже на 28,9 %,
- комбікормів – на 40,9 %.

Зростання пояснюється стабілізацією зернового виробництва, оновленням обладнання на хлібопекарних підприємствах і підвищенням попиту на вітчизняну продукцію. Також суттєво вплинуло активне використання цифрових платформ для збуту та інтеграція переробників із фермерами області.

Зернопереробна промисловість Львівщини демонструє стійке зростання, що свідчить про підвищення ефективності використання зернових ресурсів і зростання конкурентоспроможності місцевих підприємств. Перспективними напрямками залишаються модернізація обладнання, розширення експорту та розвиток кластерних форм співпраці між виробниками й переробниками.

Молокопереробна галузь – важливий елемент агропромислового комплексу, оскільки вона формує додану вартість у виробництві харчових продуктів, сприяє зайнятості сільського населення й забезпечує продовольчу безпеку. Основним показником її розвитку є обсяг надходження молока на переробні підприємства, що відображає індустріалізацію молочного виробництва, рівень кооперації та ефективність логістики сировини.

Таблиця 2.4

Надходження молока на переробні підприємства Львівської області, т

Показник	2022р.	2023р.	2024р.	2024р. у % до 2022р.
Надійшло молока на переробку – всього,	139879	145262	171237	122,4
у т. ч. від підприємств	49133	55580	79949	162,7
від господарств населення	79949	89682	91288	114,2

Джерело: розраховано автором на основі [27; 33]

З табл. 2.4 видно, що за досліджуваний період надходження молока на переробні підприємства Львівщини зросло на 22,4 %, що свідчить про

активізацію молочного виробництва й поступове зміщення акценту від домогосподарств до спеціалізованих підприємств. У 2024 р. частка сировини від підприємств зросла до 62,7 %, що вказує на посилення інтеграційних процесів у галузі. Такий перерозподіл джерел постачання є позитивним з огляду на стандарти якості, безпечності та стабільності виробництва молочних продуктів.

М'ясопереробна промисловість — це сектор, який забезпечує випуск харчових продуктів з високою доданою вартістю. Її розвиток визначається динамікою надходження тварин у живій масі на забій і переробку, що відображає рівень індустріалізації тваринництва, ефективність логістики та конкурентоспроможність галузі.

Таблиця 2.5

Надходження сільськогосподарських тварин у живій масі на переробні підприємства Львівської області, т

Показник	2022р.	2023р.	2024р.	2024р. у % до 2022р.
Надійшло сільськогосподарських тварин у живій масі – всього	208285	222397	275971	132,5
Велика рогата худоба	27072	28016	30315	112,0
Свині	62493	65489	76529	122,5
Птиця	118720	128892	169127	142,5

Джерело: розраховано автором на основі [9; 27; 33; 36]

Аналіз табл. 2.5 показує, що у 2024 р. надходження тварин на переробні підприємства збільшилося на 32,5 % порівняно з 2022 р. Найвищий приріст зафіксовано у птахівництві (+42,5 %), що пояснюється коротким виробничим циклом і швидкою окупністю інвестицій. Поголів'я ВРХ поступово відновлюється (+12,0 %), а свиначство демонструє стабільне зростання (+22,5 %). Розширення обсягів сировини забезпечує м'ясопереробні заводи стабільною роботою й сприяє нарощенню випуску ковбасних і консервних виробів.

Порівняльний аналіз свідчить, що у 2024 р. Львівська область демонструє збалансований розвиток переробних напрямів аграрного сектору. Поєднання зростання зернової врожайності, розширення обсягів молочної сировини та відновлення тваринницької бази створює цілісну модель агропереробного комплексу регіону. Розвиток кластерних форм інтеграції між виробниками й переробниками забезпечить синергію, підвищить експортний потенціал і зміцнить продовольчу безпеку області.

2.2. Формування закупівельних та відпускних цін у сфері переробки сільськогосподарської продукції

Закупівельна ціна (procurement price, purchase price) — це ціна, за якою переробне підприємство або інша організація закупає сировину або продукцію у виробників (фермерів, господарств) або у постачальників. Наприклад, підприємство зернопереробки закупає пшеницю або кукурудзу у фермерів за закупівельною ціною.

Закупівельні ціни застосовуються при закупівлі сировини виробником або переробником — вони важливі для формування ланцюга поставки і впливають на економічну ефективність і конкурентоспроможність виробника.

Закупівельні ціни формуються під впливом таких ключових чинників:

1. Вартість сировини чи продукції у виробника — вкладені витрати на виробництво, логістику, зберігання тощо.
2. Кон'юнктура ринку сировини — пропозиція/попит, світові котирування, експорт/імпорт, геополітичні обставини. Наприклад, закупівельні ціни на сою, пшеницю в Україні змінюються залежно від світових і внутрішніх ринкових умов.
3. Умови постачання (бази: EXW, CPT, FOB, DAP) — чим краще умови (наприклад, доставка до переробника, зі зберіганням/очищенням), тим вища може бути закупівельна ціна.

4. Якість сировини — планова вологість, інші показники якості, якість зерна чи молока, наявність сертифікацій, що впливають на ціну.
5. Логістика й зберігання — витрати на транспортування, портові послуги, елеватор, втрати при зберіганні.
6. Договори (умови, терміни, передоплата або кредит) — довгострокові чи форвардні контракти можуть забезпечити кращі умови закупівлі для виробника, але інколи вимагають премій чи пільг.

Відпускна ціна (*ex-factory price*, *wholesale price*, відпускна оптова ціна виробника) — це ціна, за якою підприємство-виробник (переробник або промислове підприємство) реалізує готову продукцію оптовим організаціям, дистриб'юторам або іншим підприємствам.

Відпускні ціни застосовуються при реалізації готової продукції виробником або переробником оптовим покупцям. Вони слугують базою для подальших цінових рівнів (оптова, роздрібна) і для аналізу рентабельності підприємства.

Основні етапи формування відпускної ціни підприємства-виробника або переробника:

1. Визначення собівартості продукції – витрати виробництва + витрати реалізації (логістика, упакування, зберігання, контроль якості).
2. Закладання нормативної прибутковості (маржі) – підприємство додає запланований прибуток, що забезпечує просте чи розширене відтворення.
3. Додавання податків та зборів – зокрема ПДВ, акциз (якщо застосовується), митні збори в разі експорту чи імпорту. Перехід до відпускної (оптової) ціни – це ціна, за якою підприємство реалізує продукцію оптовим покупцям (іншим підприємствам, дистриб'юторам). Вона враховує витрати, маржу, податки.
4. Далі ціна може коригуватися за умовами договору (наприклад, знижки за обсяг, більшість ринку, тривалість контракту) або стати базисом для роздрібною ціни.

Закупівельні та відпускні ціни є ключовими показниками у договірних відносинах між виробником сировини та підприємством-переробником, а також між переробником і збутовими/експортними каналами.

У контексті переробних підприємств, закупівельні ціни впливають на собівартість переробки, а відпускні ціни визначають кінцевий рівень доходів від реалізації та маржу.

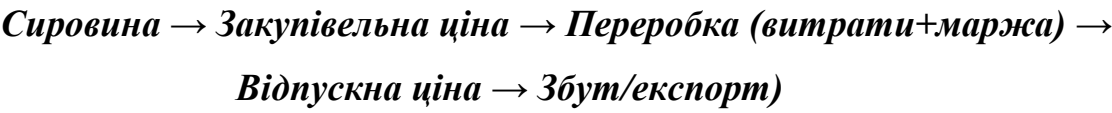

Рис. 2.1 – Взаємозв’язок закупівельної і відпускної ціни під час переробки сільськогосподарської продукції

На рис. 2.1 наведений взаємозв’язок закупівельної і відпускної ціни в процесі формування економічних відносин при переробці сільськогосподарської продукції.

Таблиця 2.6

Динаміка закупівельних і відпускних цін у сфері переробки сільськогосподарської продукції у Львівській області

Показник	2022р.	2023р.	2024р.	2024 р. у % до 2022 р.
Закупівельна ціна на продовольче зерно, грн./т	6200	7400	8400	135,5
Закупівельна ціна на молочну сировину, грн./л	10,8	12,6	14,2	131,5
Відпускна ціна борошна, грн./т	12300	14200	15800	128,5
Відпускна ціна молочної продукції, грн./л	27,5	31,0	35,1	127,6

Джерело: розраховано автором на основі [9; 27; 33; 36]

Згідно з даними Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Львівській області, у 2022–2024 рр. [33; 36]

відбувалося зростання закупівельних і відпускних цін у переробній промисловості (табл. 2.6).

Проаналізувавши таблицю, ми можемо відмітити, що закупівельна ціна на продовольче зерно у 2024р. в порівнянні з 2022р. зросла з 6200 грн./т до 8400 грн./т або на 35,5 %. Закупівельна ціна на молочну сировину за цей самий період також зросла з 10,8 грн./л до 14,2 грн./л або на 31,5 %.

Відпускна ціна борошна у 2024р. становила 15800 грн./т, тоді як у 2022р. близько 12300 грн./т, а отже зросла на 28,5 %. Поруч з тим, середня відпускна ціна молочної продукції підвищилася з 27,5 грн./л у 2022р. до 35,1 грн./л у 2024р. або на 27,6 %.

У таблиці 2.7 наведено зміни середніх закупівельних цін на основні види сировини для переробки в Україні

Таблиця 2.7

Динаміка середніх закупівельних цін на основні види сировини для переробної промисловості в Україні

Вид продукції	2022р.	2023р.	2024р.	2024 р. у % до 2022 р.
Пшениця, грн./т	6800	7200	8100	119,1
Кукурудза, грн./т	6400	6900	7600	118,8
Молоко, грн./кг	10,3	12,7	13,8	134,0
Яловичина, грн./кг живої ваги	62,4	68,0	74,5	119,4

Джерело: розраховано автором на основі [9; 27; 33; 36]

Отже, як ми бачимо, усі закупівельні ціни на основні види сировини у сфері переробки в Україні за період з 2022р. по 2024 р. зросли. Так, наприклад, закупівельна ціна на пшеницю зросла з 6800 грн./т до 8100 грн./т або на 19,1 %, а кукурудзи з 6400 грн./т до 7600 грн./т або на 18,8 %.

Те ж саме відбулося і з продукцією скотарства. Наприклад, закупівельна ціна на молоко виросла з 10,3 до 13,8 грн./кг або на 34,0 %, а на яловичину з 62,4 до 74,5 грн./кг живої ваги або на 19,4 %,

Це зростання закупівельних цін в першу чергу зумовлене підвищенням витрат на виробництво, логістику, енергоносії та податкове навантаження.

2.3. Оцінка економічного ефекту від удосконалення системи економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції

Ефективність удосконалення системи економічних відносин у переробній сфері визначається здатністю підприємств створювати додану вартість, забезпечувати конкурентоспроможність продукції та стабільний розвиток аграрного сектору. Економічний ефект у цьому контексті відображає приріст результатів господарської діяльності, отриманий завдяки змінам у системі організації, координації, мотивації та взаємодії суб'єктів ринку.

Сутність економічного ефекту полягає у зіставленні результатів (виручки, прибутку, продуктивності) з витратами, необхідними для досягнення таких результатів. У сфері переробки сільськогосподарської продукції ефект визначається не лише прибутковістю, а й соціальними та ресурсозберігаючими наслідками, які формують довгострокову конкурентну перевагу підприємств.

Згідно з підходом, запропонованим Науково-дослідним інститутом аграрної економіки, економічний ефект від удосконалення економічних відносин може бути оцінений через інтегральний показник:

$$Ef = \frac{(P1 - P0) + (C0 - C1)}{C0} \times 100\% \quad (2.1.)$$

де P1, P0 – прибуток після та до впровадження удосконалень;

C1, C0 – собівартість після та до удосконалень.

Оцінювання ефекту вимагає використання системи показників, що відображають економічні, технологічні та організаційні результати

реформування взаємовідносин між суб'єктами аграрного ринку. До основних критеріїв належать:

- рівень рентабельності виробництва;
- коефіцієнт оборотності капіталу;
- питома вага доданої вартості у структурі доходів;
- економія ресурсів та зниження собівартості;
- зростання середньої заробітної плати працівників.

Показники доцільно аналізувати у динаміці за 3 роки, враховуючи як внутрішні ефекти (зміни в прибутковості, витратах, продуктивності праці), так і зовнішні (розширення ринків збуту, підвищення інтеграції у ланцюгах створення вартості).

Таблиця 2.8

**Динаміка основних показників діяльності підприємств
переробної галузі Львівської області**

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 р. у % до 2022 р.
Виручка від реалізації продукції, млн.грн.	13280,5	14974,2	17316,8	130,4
Собівартість продукції, млн. грн.	11002,7	12064,3	13127,5	119,3
Прибуток до оподаткування, млн. грн.	1453,2	1928,6	2814,1	193,7
Рентабельність виробництва, %	13,2	16,1	21,4	X

Джерело: розраховано автором на основі [9; 27; 33; 36]

Для проведення аналізу використано статистичні дані Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Львівській області за 2022–2024 рр. [33; 36], а також відкриту звітність підприємств ТОВ “Галичина”, ТОВ “ЛембергМіт” та ТОВ “Енселко-Агро” [4; 8; 31] (табл. 2.8).

Аналіз таблиці показує, що незважаючи на те, що собівартість продукції у 2024 р. в порівнянні з 2022 р. зросла з 11002,7 млн. грн. до 13127,5 млн. грн. або на 19,3 %, відбулося також зростання виручки від реалізації продукції з 13280,5 млн. грн. до 17316,8 млн. грн. чи на 30,4 %. Прибуток також зріс з 1453,2 млн. грн. до 2814,1 млн. грн. або на 93,7 %. Рівень рентабельності зріс з 13,2 % до 21,4 % або на 8,2 пункти.

Тобто, як ми можемо спостерігати, протягом 2022–2024 рр. відбулося суттєве зростання прибутковості переробної галузі Львівської області, що пов'язано перш за все з запровадженням цифрових платформ управління ланцюгами постачання та коопераційною інтеграцією між виробниками сировини і переробниками.

Таблиця 2.9

Ефективність удосконалення системи економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції у 2024 р. (на прикладі окремих переробних підприємств)

Підприємство	Економія витрат, %	Приріст прибутку, %	Підвищення рівня рентабельності (в пунктах)	Інтегральний ефект, %
ТОВ “Галичина”	6,5	28,7	+5,4	34,2
ТОВ “ЛембергМіт”	5,1	24,9	+4,2	29,5
ТОВ “Енселко-Агро”	4,3	19,8	+3,1	24,6

Джерело: розраховано автором на основі [4; 8; 31]

У табл. 2.9 на прикладі окремих переробних підприємств Львівської області розглянуто показники ефективності удосконалення системи економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції.

Як ми бачимо, в усіх з проаналізованих переробних підприємств спостерігається позитивний ефект від удосконалення системи економічних відносин. Найбільший ефект спостерігається на переробних підприємствах, які провели цифровізацію обліку поставок і запровадили гнучкі договори з постачальниками сировини.

Таблиця 2.10

Структура витрат підприємств переробної галузі, %

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Витрати на сировину	62,1	58,7	56,4
Енергетичні витрати	9,8	8,9	8,2
Оплата праці	14,3	15,1	16,2
Адміністративні витрати	7,6	7,3	7,0
Маркетинг та логістика	6,2	10,0	12,2

Джерело: розраховано автором на основі [9; 33]

В табл. 2.10 нами проаналізована структура основних витрат у сфері переробки сільськогосподарської продукції.

Структурні зміни, подані у табл. 2.10, засвідчують зростання ролі маркетингових та логістичних витрат більше, ніж у два рази, що пояснюється орієнтацією підприємств на розширення ринків збуту та покращання комунікацій із партнерами.

У табл. 2.11 показаний ефект від удосконалення системи економічних відносин по Україні загалом, так і по Львівській області зокрема.

Результати, подані свідчать, що переробні підприємства Львівської області демонструють вищий рівень економічного ефекту, ніж середній показник по Україні, що підтверджує ефективність вдосконаленої системи економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції.

Таблиця 2.11

Порівняльний економічний ефект від удосконалення системи економічних відносин по Україні та по Львівській області

Показник	Україна, 2024 р.	Львівська область, 2024 р.	Відхилення (в пунктах)
Середня рентабельність переробної промисловості, %	18,6	21,4	+2,8
Приріст прибутку у порівнянні з 2022 р., %	154,3	193,7	+39,4
Зниження собівартості, %	3,9	6,2	+2,3
Інтегральний ефект, %	27,8	33,5	+5,7

Джерело: розраховано автором на основі [33; 36]

На основі проведених раніше досліджень, ми можемо зробити наступні висновки та рекомендації:

1. Удосконалення системи економічних відносин у сфері переробки агропродукції забезпечує зростання прибутковості та підвищення ресурсної ефективності підприємств.
2. Найбільш значущими факторами економічного ефекту є інтеграція виробників і переробників, цифровізація процесів та розвиток логістичних зв'язків.
3. Підприємства Львівщини, які застосували партнерські контракти з сільгоспвиробниками та платформні рішення управління постачаннями, отримали підвищення рентабельності в середньому на 5-6 пунктів.
4. На макрорівні це сприяє зростанню частки доданої вартості регіональної переробки в структурі аграрного ВВП та формуванню позитивного інвестиційного іміджу області.
5. Рекомендовано поширювати досвід Львівської області на інші регіони України, розвиваючи агропереробні кластери, що базуються на партнерських відносинах між усіма учасниками.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

3.1. Підвищення ролі інтегрованих структур різного виду у сфері переробки продукції

Інтегровані структури в сільському господарстві — це форми координації та співпраці виробників, переробників, логістичних і сервісних компаній, науково-освітніх установ і органів влади з метою підвищення конкурентоспроможності та стійкості ланцюгів створення вартості. До найпоширеніших належать агрокластери, кооперативи та асоціації виробників. Кластер трактується як мережа організацій, географічно або функціонально сконцентрованих навколо спільної спеціалізації та цілей розвитку (ефект масштабу, спільні інвестиції, дифузія знань).

У більшості розвинених держав агропереробка розглядається як ключова ланка агропродовольчого ланцюга «виробництво сировини — переробка — збут — споживання». Саме на етапі переробки формуються основні ланки доданої вартості, а економічні відносини між сільськогосподарськими виробниками, переробними підприємствами, торговельними мережами та фінансовими інститутами будуються за принципами довгострокового партнерства, контрактної дисципліни та прозорого розподілу ризиків і доходів.

Для України, яка традиційно експортує значну частку саме сировинної продукції (зерно, олійні культури), перехід до моделі, де основний акцент робиться на глибоку переробку, є стратегічним напрямом підвищення конкурентоспроможності та стійкості аграрного сектору.

У країнах ЄС (Нідерланди, Данія, Німеччина, Франція, Іспанія, Польща тощо) значна частка агропереробки здійснюється через сільськогосподарські кооперативи, що об'єднують виробників сировини та переробні структури в єдині економічні системи.

- У Нідерландах та Данії молочні кооперативи переробляють переважну частину молока, виробляючи широкий асортимент високовартісної продукції (сири, сухе молоко, десерти, функціональні продукти) й орієнтуючись на експорт.
- Кооперативи виступають власниками переробних заводів, а фермери – одночасно постачальниками сировини та співвласниками, що отримують дохід у вигляді закупівельної ціни та кооперативних дивідендів.

Це забезпечує:

- узгодження цінової політики між виробниками і переробниками;
- мінімізацію конфліктів щодо розподілу маржі;
- спільну інвестиційну політику в модернізацію переробних потужностей.

У країнах ЄС широко використовуються довгострокові контракти між фермерами та переробними компаніями, які чітко регулюють:

- обсяги та графік поставок сировини;
- вимоги до якості (вміст білка, жиру, вологості, залишків пестицидів тощо);
- механізми ціноутворення (базова ціна + премії та знижки за якість, стабільність поставок, дотримання стандартів сталості).

Такі контракти дозволяють:

- зменшити цінову волатильність для виробників;
- підвищити прогнозованість завантаження переробних потужностей;
- забезпечити стаке дотримання стандартів безпечності та простежуваності продукції.

У Польщі активний розвиток отримали:

- групи виробників сільськогосподарської продукції (офіційно визнані об'єднання, що спільно продають продукцію та ведуть переговори з переробниками);
- галузеві кластери та логістичні центри у сфері агропереробки.

Це сприяє:

- підвищенню переговорної сили фермерів;

- спільному інвестуванню в інфраструктуру зберігання та первинної переробки (елеватори, охолоджувальні склади, сортувальні центри);
- зниженню трансакційних витрат і формуванню довших ланцюгів доданої вартості всередині країни.

У США та Канаді поширена модель вертикальної інтеграції, коли великі агропереробні корпорації або транснаціональні компанії:

- контролюють кілька послідовних ланок ланцюга (виробництво насіння, технологічний супровід, переробка, логістика, збут);
- укладають з фермерами контракти на умовах контрактного фермерства (виробник вирощує сировину за специфікаціями компанії, а та гарантує збут за певною формулою ціни). Такі відносини:
- зменшують маркетингові ризики для виробників;
- але водночас підсилюють залежність фермерів від великих переробників і посередників, що потребує державного контролю за конкуренцією та недопущенням монопольних практик.

Сучасні тренди організації економічних відносин в агропереробці полігають у:

1. Орієнтація на стійкі ланцюги постачання. Запровадження «зелених» стандартів, вимог до скорочення викидів, енергоефективності, відповідального використання ресурсів. В ЄС це вбудовується у політику CAP, Green Deal, Farm to Fork та нові правила належної перевірки (due diligence) в аграрних ланцюгах постачання.
2. Цифровізація та простежуваність. Використання цифрових платформ, блокчейн-рішень, систем великих даних для відстеження продукції «від поля до столу», що дозволяє:
 - прозоро розподіляти додану вартість;
 - керувати ризиками якості та безпечності;
 - надавати споживачам підтверджену інформацію про походження.
3. Фінансові інструменти в ланцюзі «виробник – переробник»
У багатьох країнах переробні компанії та постачальники ресурсів

надають фермерам товарні кредити, авансування під майбутній урожай, гарантії банківських кредитів, що знижує вартість капіталу й прив'язує виробника до певного каналу збуту.

Україна вже рухається у напрямі гармонізації аграрної політики та законодавства із нормами ЄС, зокрема в частині вимог до безпечності, простежуваності, підтримки фермерів та розвитку переробки.

Після скасування тимчасового безмитного доступу до ринку ЄС та переходу до нових квот і тарифів акцент української політики поступово зміщується від експорту сировини до розвитку внутрішньої переробки та експорту продукції з більшою доданою вартістю.

Перспективними напрямками розвитку кооперативів та груп виробників навколо переробних підприємств є:

- створення кооперативних переробних підприємств, де виробники сировини є співвласниками заводів (молочні, м'ясні, олійно-жирові, зернопереробні кооперативи за моделлю Нідерландів та Данії);
- стимулювання офіційно визнаних груп виробників і кластерів, які спільно інвестують у зберігання, первинну переробку та збут за зразком Польщі.

Це дозволить:

- підвищити переговорну силу українських фермерів у відносинах з великими переробниками та трейдерами;
- утримувати більшу частку доданої вартості в сільській місцевості;
- підвищити інвестиційну привабливість регіонів.

На основі європейської практики доцільно:

- розробити типові договори поставки сировини для різних галузей (зерно, олійні, молоко, м'ясо, овочі), де чітко визначаються механізми ціноутворення, премій за якість, штрафів за порушення умов;
- запровадити обов'язкову фіксацію ключових параметрів (якість, терміни оплати, відповідальність сторін) із можливістю державного арбітражу. Це сприятиме зниженню конфліктності та підвищенню довіри між учасниками агропереробних ланцюгів.

Адаптація європейського досвіду передбачає:

- цільові державні та донорські програми підтримки будівництва/модернізації переробних підприємств (зокрема середніх і малих – регіональних м'ясокомбінатів, молокозаводів, овочесховищ з лініями пакування тощо);
- розвиток індустріальних парків агропереробки, логістичних хабів і портових терміналів із глибокою переробкою;
- запровадження фінансових інструментів, подібних до тих, що застосовуються в ЄС (гарантійні фонди, пільгові кредити, субсидії на відсоткові ставки для інвестицій у переробку).

З урахуванням нових європейських вимог до простежуваності та належної перевірки у ланцюгах постачання, для України важливо:

- впроваджувати електронні системи обліку руху сировини та продукції (від земельної ділянки – до кінцевого покупця);
- створювати цифрові платформи взаємодії між фермерами, переробниками, логістичними компаніями та торговельними мережами;
- інтегрувати українські системи простежуваності з європейськими, щоб спростити доступ на ринок ЄС та підвищити довіру до української продукції.

Попри позитивний потенціал, адаптація зарубіжного досвіду вимагає врахування низки чинників:

- Соціально-історичні особливості українського села (низький рівень довіри, слабкий розвиток кооперації, нерівність у доступі до капіталу між великими агрохолдингами та малими виробниками).
- Інституційні ризики (нестабільність податкового та митного законодавства, бюрократичні бар'єри, корупційні ризики).
- Воєнні загрози та інфраструктурні руйнування, які ускладнюють реалізацію великих інвестиційних проєктів у переробку.

Тому зарубіжний досвід може бути ефективно реалізований лише за умови:

1. послідовної гармонізації законодавства з правом ЄС;
2. зміцнення інституцій державного регулювання й контролю за конкуренцією;
3. активної участі місцевих громад, фермерських об'єднань і бізнесу в розробці та реалізації стратегій розвитку агропереробки.

Сільськогосподарська кооперація в Україні праворегульована Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 819-IX [29], який визначає організаційні та економічні основи створення і діяльності кооперативів, а також перехідні положення щодо перереєстрації «старих» форм у сучасні сільськогосподарські кооперативи.

Українська кластерна політика як окрема, постійно діюча державна програма станом на 2024–2025 рр. ще не інституціоналізована. Проект Національної програми кластерного розвитку до 2027 р. підготовлено експертною спільнотою (Industry for Ukraine / Ukrainian Cluster Alliance), але його не затверджено урядом. Відтак, кластерний рух розвивається переважно «знизу догори» та за підтримки донорських програм.

За офіційними даними Державної служби статистики України, станом на 01.01.2023 в Україні налічувалося 2292 сільськогосподарські кооперативи усіх видів. Окремо, за сегментом сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів профільне аналітичне видання НДІ «Украгропромпродуктивність» фіксує 1039 зареєстрованих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів станом на 01.01.2024, а також надає розподіл за регіонами й напрямками діяльності та показники їхньої економічної активності за 2020–2024 рр. .

Серед областей за кількістю діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у 2024 р. лідирують Тернопільська (95), Івано-Франківська (71), Черкаська (34), Чернівецька (31); найменше — Одеська, Чернігівська, Закарпатська (по 2). Зауважимо, що збір даних в окремих прифронтових областях був ускладнений війною (неповнота відомостей по Луганській, Донецькій, Харківській, Херсонській областях) .

На 01.01.2025р. у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів було 3857 членів-засновників та 1159 найманих працівників (близько 3 працівники на кооператив), із середньо приблизно 10 працівників на 1 кооператив. Порівняно з 2024 р. чисельність працюючих зросла на 25 % (290 осіб), але пайовий фонд зменшився до 39463 тис. грн. (на 25203 тис. грн. до попереднього періоду), а обсяг коштів від наданих послуг – до 14681 тис. грн. (на 23691 тис. грн.). За спеціалізацією лідирують молочарські сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, далі йдуть ті, що спеціалізуються на обробітку ґрунту або збиранні врожаю, потім плодово-ягідний напрямок. Найменше в структурі займають м'ясні та зернові кооперативи (приблизно по 19 одиниць) .

Таблиця 3.1

Аналіз сегменту сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні за 2022-2024 рр.

Показник	2022	2023	2024
Кількість сільськогосподарських кооперативів усіх видів, од.	н/д	2 292	н/д
Зареєстровані сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, од.	н/д	н/д	1039
Кількість засновників сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, осіб	н/д	н/д	3857
Кількість працівників у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах, осіб	н/д	869	1159
Пайовий фонд сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, тис. грн	н/д	64666	39463
Кошти від наданих послуг, тис. грн	41112	39315	14681

Примітка: «н/д» означає відсутні публічні зведені дані саме у такій класифікації; наведено останні офіційно доступні зрізи за відповідними сегментами.

Функціонування агрокластерів в Україні має «мозаїчний» характер і часто спирається на місцеві ініціативи та донорські проєктні кошти. Аналітичні огляди та проєкт Національної програми відзначають відсутність єдиного державного інструменту кластерної підтримки та нерівномірність розвитку кластерів за регіонами й секторами (зокрема, активні харчові/переробні, ягідні, органічні кластери).

У табл. 3.1 наведено аналіз сегменту сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні за 2022-2024 рр. джерелами даних до даної таблиці виступили НДІ «Укراгропромпродуктивність» та Державної служби статистики України.

Розглянемо приклади нових інтегрованих структур у Львівській області. Львівщина характеризується різнопрофільною аграрною структурою (зерновиробництво, скотарство, вирощування овочів та картопля, ягідництво тощо), розвиненою переробкою і близькістю до кордону з ЄС, що стимулює кооперацію та експортну орієнтацію. Локальна статистика по посівних площах і виробництві на 2022–2024 рр. підтверджує стабільність рослинницької бази та перетік структурних площ між культурами (зернові та зернобобові ~310 тис. га у 2024 р. у секторі підприємств).

Одним із перших регіональних прикладів міжгалузевої кластеризації може виступати кейс кластеру «ГорбоГори» (поєднання сільського господарства та туризму). Даний агротуристичний кластер створений в 2017р. з ініціативи місцевих фермерів, в тому числі учасників АТО, та органів місцевої і обласної влади, наукових і навчальних установ на території трьох сільських рад Пустомитівського району (приблизно 26 учасників на старті). Метою його створення була координація збуту, промоція та розвиток туристичного продукту на базі сільськогосподарського виробництва. Він став одним із переможців серед проєктів регіонального розвитку та отримав фінансування з коштів державного бюджету, які були отримані від Європейського Союзу. Цей проєкт ілюструє потенціал синергії агропромислового комплексу з рекреацією.

Паралельно в регіоні діють об'єднання та товариства виробників та переробників сільськогосподарської продукції (галузеві асоціації, органічні ініціативи), що виконують представницькі й консультаційні функції. Саме вони нерідко виступають «ядром» для зародження кластерів (наприклад, Всеукраїнські мережі на кшталт Українського органічного кластеру з осередками в Західних областях).

Кластери виступають «інфраструктурою взаємодії» між бізнесом, наукою та владою, забезпечуючи:

- ✓ координацію інвестицій і спільних сервісів (лабораторії, сертифікація, логістика);
- ✓ швидкий обмін знаннями та кадрами;
- ✓ просування на експорт;
- ✓ формування територіальних брендів.

Узагальнення теорії та практики кластерів в аграрному виробництві доводить, що мережеві ефекти знижують транзакційні витрати та прискорюють інновації у ланцюгах «поле – переробка – ринок». В українських умовах, попри відсутність сталої державної кластерної програми, ініціативи на рівні регіонів та галузевих асоціацій (органічний, ягідний, харчовий переробний профіль) демонструють ефекти масштабу й маркетингу.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи надають членам логістично-збутові, технічні, сервісні та фінансові послуги (спільні закупівлі, зберігання, охолодження, доступ до техніки, підготовка до сертифікації). Згідно з аналітикою НДІ «Украгропромпродуктивність», 2022–2024 рр. позначені зменшенням кількості діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 248 одиниць і погіршенням фінансових показників через воєнні ризики, але в 2023–2024 рр. спостерігається приріст зайнятих у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах на 25 %, що може свідчити про структурну адаптацію та повернення до активнішої діяльності у безпечніших регіонах.

Асоціації (галузеві, регіональні) виконують представницькі та комунікаційні функції, допомагають агрегувати попит на інфраструктуру (склади, хаби) і нерідко стають операторами проєктів донорської допомоги або «парасольками» для майбутніх кластерів. На нормативному рівні ключовим «рамковим» документом для кооперації виступає Закон № 819-IX, під який міністерства та громади налаштовують інструменти підтримки (гранти, компенсації, реєстри/електронні сервіси).

Основними бар'єрами для розвитку інтегрованих структур в Україні у 2022–2024 рр. виступали:

- ✓ фрагментація виробників і дефіцит обігового капіталу;
- ✓ ризики воєнного часу (логістика, енергетика);
- ✓ недостатня інституціоналізація кластерної політики;
- ✓ нерівномірність доступу до сервісів.

Головними напрямками розвитку інтегрованих структур в Україні на перспективу є:

- синхронізація з європейськими інструментами відновлення 2024–2027 рр. (Ukraine Facility) та регіональної конкурентоспроможності;
- інтеграція до європейських кластерних мереж (через Ukrainian Cluster Alliance);
- розвиток «коротких ланцюгів поставок»;
- просування органічного виробництва у рослинництві та ягідництві із географічним зазначенням місця виробництва даних продуктів.

3.2. Оптимізація договірних відносин і механізмів ціноутворення

Договірні відносини у переробній промисловості агропромислового комплексу є основним інструментом координації взаємодії між постачальниками сировини, переробниками та споживачами готової продукції. Раціональна система договорів забезпечує стабільність поставок, прогнозованість доходів та мінімізацію ризиків. Основними типами договорів є поставка, підряд на переробку, контракція, агентські угоди та

довгострокові контракти на обслуговування. Відповідно до Цивільного кодексу України, договір є основною формою реалізації господарських відносин і має визначати предмет, обсяг, якість, строки, порядок розрахунків і відповідальність сторін.

У системі агропромислового комплексу переробні підприємства відіграють ключову роль у створенні доданої вартості, формуванні продовольчої безпеки держави та забезпеченні сталого розвитку сільських територій. Одним із базових механізмів ефективного функціонування цих підприємств є налагодження договірних відносин між виробниками сировини, постачальниками, логістичними компаніями, торговими мережами та споживачами.

Механізми ціноутворення у переробних підприємствах базуються на поєднанні ринкових, витратних та договірних підходів. Для зернопереробних підприємств визначальним фактором є біржова ціна на зерно, рівень витрат на зберігання, логістику і переробку. Для молокопереробних підприємств ціна закупівлі молока залежить від якості сировини (жирність, бактеріальне забруднення), сезонності та регіональної пропозиції. Значну роль відіграють державні дотації та компенсаційні механізми, що регулюють коливання цін у періоди нестабільності.

Договірні відносини визначають обсяг, строки, якість та вартість поставок, регламентують зобов'язання сторін, встановлюють санкції за невиконання контрактів і формують довгострокові партнерські зв'язки. Відповідно до Цивільного кодексу України (ст. 712), договір поставки — це угода, за якою постачальник зобов'язується передати товар у визначений строк, а покупець — прийняти і оплатити його.

Для агропромислового комплексу характерні такі типи договорів:

- форвардні контракти — укладаються заздалегідь із фіксацією ціни або формули її визначення;
- довгострокові угоди — використовуються у скотарстві та молокопереробці, передбачають премії за якість сировини;

- договори з плаваючою ціною – ціна коригується залежно від ринкових індексів або біржових котирувань;
- кооперативні угоди – передбачають участь кількох виробників у спільних поставаннях або використанні обладнання.

Ефективність договірних відносин у переробній сфері визначається такими принципами:

1. Стабільність – забезпечення безперервності поставок.
2. Взаємовигідність – справедливий розподіл доходу між виробником і переробником.
3. Прозорість – чітке визначення умов ціни та якості.
4. Адаптивність – можливість коригування умов у разі коливання ринку.

У 2022–2024 роках структура цін у переробній галузі України зазнала істотних коливань через воєнні ризики, зростання витрат на енергоносії та порушення логістики. За даними Державної служби статистики України, середні закупівельні ціни на продовольче зерно зросли з 6 200 грн./т у 2022 р. до 8 400 грн./т у 2024 р., тоді як на пшеницю вищих класів – до 9 200 грн./т. Закупівельні ціни на молоко-сировину у Львівській області зросли з 10,8 грн./л у 2022 р. до 14,2 грн./л у 2024 р., а відпускні ціни молокопереробних підприємств – з 27,5 до 35,1 грн./л.

Основними проблемами залишаються невиконання договірних зобов'язань, несвоєчасна оплата постачальникам сировини, коливання валютного курсу, а також нерівномірність податкового навантаження. Для зернопереробної галузі критичними є зміни транспортних тарифів та експортних обмежень. Для скотарських підприємств – сезонність виробництва, що ускладнює підтримання стабільних цінових параметрів у договорах.

Оптимізація договірних відносин передбачає стандартизацію форм контрактів, запровадження індексації цін, прив'язаної до біржових котирувань, а також використання електронних платформ для укладення та моніторингу виконання договорів. На прикладі підприємств Львівської

області (ТОВ «ЛембергМіт», ПП «Галич-Мілк») спостерігається активне впровадження довгострокових контрактів із фермерами на поставку зерна та молока з фіксацією мінімальної ціни закупівлі, що забезпечує стабільність у період цінових коливань.

Для зернопереробних підприємств характерні форвардні та короткострокові контракти. Це дозволяє виробникам фіксувати ціну та планувати прибуток. Прикладом є практика АТ «Львівзернопром», де у 2024 р. до 60 % обсягів зерна закуплено за форвардними угодами.

У скотарстві переважають довгострокові договори з прив’язкою до якості молока. Переробні підприємства, зокрема ПрАТ «Галичина» (м. Радехів), застосовують систему преміювання за жирність і бактеріальну чистоту. У 2024р. середня надбавка становила 8-10 % від базової ціни.

Як приклад, у таблиці 3.2 ми навели механізм нарахування премій за вищу якість молока у Львівській області у 2024р.

Таблиця 3.2

Приклади системи преміювання за якість молока у
Львівській області, (2024р.)

Показник якості	Базовий рівень	Надбавка до ціни
Вміст жиру > 3,8%	базова ціна +0%	+5%
Вміст білка > 3,2%	базова ціна +0%	+3%
Бактеріальне забруднення < 300 тис.	базова ціна +0%	+2%

Джерело: розраховано автором на основі [31]

Ціноутворення у переробній промисловості є багатофакторним процесом, що поєднує елементи ринкового саморегулювання і державного впливу. Основні етапи формування ціни:

- 1. Визначення собівартості сировини;
- 2. Розрахунок витрат на переробку (енергія, праця, логістика);
- 3. Встановлення маржі переробника;

4. Нарахування податків і зборів;
5. Визначення відпускної ціни.

Для зернопереробної галузі ключовим фактором є біржові котирування пшениці та кукурудзи, а для скотарської — якість молока, вміст білка і жиру, бактеріальна чистота.

Цінова політика формується з урахуванням таких чинників:

- внутрішня і зовнішня кон'юнктура ринку;
- валютні коливання;
- вартість енергоносіїв;
- сезонність виробництва;
- транспортно-логістичні витрати.

Механізм ціноутворення може бути фіксованим (заздалегідь визначена ціна) або плаваючим (прив'язка до біржових показників).

На рис. 3.1 наведений приклад механізму формування ціни на переробному підприємстві.

***Витрати виробництва → Надбавки за якість → Логістика → Маржа
переробки → Податки → Відпускна ціна***

Рис. 3.1 – Механізм формування ціни на переробному підприємстві

Основні проблеми договірних відносин і ціноутворення у сфері переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами:

1. Висока волатильність ринку сировини.
2. Нерівномірність розподілу прибутку між виробником і переробником.
3. Недостатній рівень цифровізації контрактів.
4. Затримки платежів.
5. Нестача державних програм страхування цінових ризиків.

Перспективні напрями оптимізації договірних відносин і ціноутворення при переробці продукції:

- впровадження електронних торговельних платформ і контрактних реєстрів;
- використання смарт-контрактів у блокчейн-системах;
- формування галузевих стандартів ціноутворення;
- активніше залучення асоціацій виробників до узгодження цінових політик.

У 2022–2024 рр. українські переробні підприємства поступово адаптували договірні відносини до нових ринкових умов. Відбувається перехід від короткострокових контрактів до стабільних партнерств із чіткими формулами ціноутворення.

Оптимізація договірних відносин і механізмів ціноутворення є ключовим чинником підвищення ефективності переробних підприємств. Вона дозволяє підвищити прогнозованість фінансових потоків і зменшити ризики, а застосування електронних платформ і форвардних угод – сприяє прозорості й справедливому розподілу прибутку між учасниками ринку.

Поєднання біржових, витратних і договірних підходів дозволяє знизити ризики цінових коливань. Львівська область демонструє позитивні приклади використання довгострокових контрактів і гнучких цінових формул у зернопереробній і скотарській галузях.

3.3. Запровадження цифрових платформ як основа вдосконалення економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції

У сучасних умовах цифрова трансформація агропромислового комплексу є ключовим фактором підвищення його ефективності та конкурентоспроможності. Цифрові платформи взаємодії між суб'єктами агробізнесу створюють можливість для формування інтегрованих ланцюгів постачання, забезпечення прозорості операцій, автоматизації процесів та покращення управлінських рішень.

Під цифровою платформою розуміють інформаційно-комунікаційне середовище, яке забезпечує обмін даними між учасниками аграрного ринку – виробниками сировини, переробними підприємствами, логістичними операторами, дистриб'юторами та кінцевими споживачами. Такий підхід сприяє формуванню єдиного цифрового простору, у якому відбувається обмін інформацією в режимі реального часу [41].

Основними функціями цифрових платформ у сфері переробки сільськогосподарської продукції є:

- збір і обробка даних щодо обсягів сировини, попиту та пропозиції;
- координація діяльності між постачальниками і переробниками;
- трейсинг продукції (відстеження її походження та якості);
- інтеграція фінансових сервісів, зокрема електронних платежів;
- аналітична підтримка рішень на основі великих даних (Big Data) та штучного інтелекту (AI).

Важливим напрямом є впровадження платформ типу “Agrohub”, “SmartFarm”, “GrainTrack” тощо, які вже використовуються в Україні для управління процесами постачання зерна, олійних культур, молочної сировини. Вони забезпечують прозорість договірних відносин, моніторинг логістичних ланцюгів, контроль якості та простежуваність продукції.

Цифрові платформи у сфері переробки сільськогосподарської продукції сприяють зменшенню транзакційних витрат, підвищенню довіри між суб'єктами ринку та оптимізації виробничих циклів.

виробник – переробник – логіст – дистриб'ютор – споживач

Рис. 3.2 – Схема цифрової взаємодії між суб'єктами агропереробного ланцюга

Рис. 3.2 демонструє наскрізний обмін даними між усіма учасниками через єдину цифрову платформу, яка координує постачання, обробку, зберігання та збут продукції.

Цифровізація аграрного сектору України протягом 2022-2024 рр. набула інтенсивного розвитку, що зумовлено як загальними тенденціями цифрової економіки, так і потребою оптимізувати ланцюги постачання для переробних галузей в умовах воєнного стану [41].

На даний момент з метою вдосконалення економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції широко використовується так звана ERP-система (Enterprise Resource Planning). ERP-система є різновидом програмного забезпечення, що інтегрує та автоматизує ключові бізнес-процеси підприємства та об'єднує усі його ресурси в єдину систему. Вона охоплює такі сфери, як фінанси, управління персоналом, виробництво, логістика, продажі та маркетинг, утворюючи єдину базу даних та дозволяє оперативно отримувати інформацію, що в свою чергу сприятиме ефективному управлінню усіма підрозділами.

Важливо розрізняти ERP-систему та CRM-систему (Customer Relationship Management) системи. Відмінність полягає у тому, що ERP-система є комплексною системою, що використовується для управління усіма ресурсами підприємства, а CRM-система є спеціалізованою системою управління взаємовідносинами з клієнтами, що є одним з модулів, який може бути включений до ERP-системи.

Ключовими функціями та перевагами використання ERP-систем з метою вдосконалення економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції є:

- централізація даних: усі дані про діяльність підприємства зберігаються в одному місці, що усуває дублювання інформації та зменшує кількість помилок;

- автоматизація процесів: рутинні завдання, наприклад такі, як обробка замовлень, ведення звітності та управління запасами, автоматизуються з метою покращання ефективності;
- вдосконалення планування: ERP-системи дозволяють спланувати закупівлю сировини та продаж товарів за рахунокі актуальних даних. Це допоможе оптимізувати усі наявні ресурси.
- аналітика та звітність: ERP-системи є потужним аналітичним інструментом бізнес-процесів. Це дозволяє управлінцям та керівництву приймати обґрунтовані рішення.
- оптимізація витрат: з допомогою автоматизації та оптимізації усіх процесів ERP-системи допомагають скорочувати операційні витрати.
- координація між підрозділами: дозволяє забезпечити досконалу координацію та комунікацію різних відділів, оскільки усі працівники володіють єдиною актуальною інформацією.

У табл. 3.3 розглянемо як розвивалася цифрова інфраструктура та, зокрема, ERP-системи в Україні та у Львівській області

Аналіз даних свідчить, що за останні три роки кількість сільськогосподарських переробних підприємств, які впровадили цифрові системи управління, практично подвоїлася. Так, частка сільськогосподарських підприємств, що використовують цифрові системи управління виробництвом, зросла на 15,8 пункти. Кількість зареєстрованих аграрних стартапів у сфері переробки зросла на 73,3 %. Поряд з тим, обсяг інвестицій у цифрову інфраструктуру переробки сільськогосподарської продукції зріс на 78,4 %, а також частка підприємств Львівської області, що застосовують ERP-системи зросла вдвічі.

Найактивніше цифрові рішення запроваджуються підприємствами молокопереробної, м'ясопереробної та зернопереробної галузей.

У Львівській області процес цифровізації відбувається дещо швидше, ніж у середньому по Україні, завдяки участі регіону у програмах EU4Digital

та Diia.Business AgroHub, що фінансуються за підтримки Європейського Співтовариства.

Таблиця 3.3

Основні показники розвитку цифрової інфраструктури у сільському господарстві України та Львівської області

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 р. у % до 2022 р.
Частка сільськогосподарських підприємств, що використовують цифрові системи управління виробництвом, %	18,4	25,7	34,2	X
Кількість зареєстрованих аграрних стартапів у сфері переробки, одиниць	45	61	78	173,3
Обсяг інвестицій у цифрову інфраструктуру переробки сільськогосподарської продукції, млн. грн.	1250	1680	2230	178,4
Частка підприємств Львівської області, що застосовують ERP-системи, %	15,3	22,1	29,5	X

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [41]

Збільшення показників цифровізації сприяло зростанню продуктивності праці, скороченню втрат сировини та покращенню обліку логістичних процесів. За оцінками Інституту аграрної економіки, у 2024 р. використання цифрових технологій дозволило скоротити операційні витрати на 12-15 % у середньому по підприємствах галузі.

Таблиця 3.4

Рівень цифровізації сільськогосподарських переробних підприємств
Львівської області за напрямками діяльності, %

Напрямок діяльності	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Підприємства з переробки молочної продукції	27	35	44
Підприємства з переробки м'ясної продукції	18	24	31
Підприємства з переробки зернової продукції	21	29	38
Підприємства з переробки плодово-ягідної продукції (виробництво напоїв та соків)	14	19	25
Інші сфери переробки сільськогосподарської продукції	9	13	18

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [41]

Основні напрями подальшого розвитку цифрової взаємодії між суб'єктами переробки включають:

1. Інтеграцію державних і приватних платформ. Необхідно забезпечити обмін даними між системами “Дія”, “Державний аграрний реєстр”, “Єдина система сертифікації” та приватними галузевими платформами.
2. Розвиток регіональних цифрових кластерів. Львівська область має потенціал створення агропереробного кластеру з єдиною цифровою платформою управління взаємодією між господарствами.
3. Впровадження технологій блокчейн. Вони забезпечують повну простежуваність походження продукції та захист даних.
4. Навчання персоналу. Успіх цифровізації залежить від підготовки кадрів. Доцільно впровадити програми підвищення кваліфікації для менеджерів та технічних спеціалістів агропідприємств.

5. Залучення інвестицій. Розвиток цифрових платформ потребує державного співфінансування та кредитних програм (наприклад, так звана програма кредитування “5-7-9 %”).

Реалізація таких напрямів сприятиме формуванню цифрової екосистеми агропереробки, яка забезпечить ефективне управління ресурсами, зниження витрат і підвищення рівня конкурентоспроможності продукції.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Провівши дослідження економічних відносин у сфері переробки продукції сільськогосподарськими підприємствами ми можемо зробити такі висновки та пропозиції:

1. Переробка сільськогосподарської продукції – це комплекс операцій, спрямованих на зміну її первинних властивостей з метою отримання готових продуктів, які мають більш високу споживчу та економічну цінність. В економічному аспекті переробка розглядається як важливий етап доданої вартості, що дозволяє агропідприємствам підвищувати прибутковість та ефективність своєї діяльності. Переробка сільськогосподарської продукції відіграє стратегічну роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Вона дозволяє стабілізувати пропозицію на внутрішньому ринку, забезпечити населення якісними продуктами харчування та зменшити залежність від імпорту. У глобальній економіці переробні підприємства сприяють інтеграції сільського господарства в міжнародні ланцюги постачання, підвищуючи експортний потенціал продукції.
2. Структура переробного виробництва включає різні рівні підприємств: великі агропромислові комплекси, середні підприємства та малі сімейні або кооперативні виробництва. Великий бізнес зазвичай орієнтований на інтегровані ланцюги постачання, де сировина від фермерів одразу потрапляє на переробні підприємства та далі на ринок. Малі та середні виробники забезпечують локальний ринок і часто спеціалізуються на нішевих продуктах.
3. Економічні відносини між виробниками сировини (сільськогосподарськими підприємствами), переробниками, логістичними операторами, оптовою та роздрібною торгівлею визначають розподіл ризиків, доходів і відповідальності, впливають на інновації, інвестиції та конкурентоспроможність галузі. Економічні

відносини, на відміну від виробничих відносин, які існують у виробництві, виробничих галузях, включають також відносини у нематеріальній сфері.

4. У 2024 р. виробництво зернових і зернобобових культур у Львівській області становило 1915,3 тис. т, що на 8,1 % більше, ніж у 2023 р., і майже дорівнює показнику 2022 р. Зростання відбулося передусім за рахунок пшениці (+94,1 тис. т) і ячменю (+19,2 тис. т). Це свідчить про стабілізацію аграрного виробництва після спадів 2022–2023 рр., спричинених воєнними ризиками й логістичними труднощами. Рівень валового збору створює міцну базу для стабільної роботи млинових та комбікормових підприємств регіону, забезпечуючи сировину як для внутрішнього споживання, так і для експорту.
5. Урожайність визначає рівень використання земельних ресурсів і потенціал забезпечення переробних підприємств якісною сировиною. Висока врожайність свідчить про ефективність технологій обробітку, рівень забезпечення мінеральними добривами, якість насіння та агротехнічну культуру виробництва. У 2024 р. урожайність пшениці підвищилася на 3,8 %, ячменю – на 2,0%, що забезпечило приріст валового збору зерна та збільшення обсягів його переробки. Кукурудза залишилася найурожайнішою культурою (96 ц/га), що підтверджує її провідну роль у кормовому балансі й комбікормовій промисловості. Загалом урожайність у 2024 р. перевищила середній рівень 2022 р. на 9,7 %, що свідчить про ефективність агротехнологічних практик і зміцнення сировинної бази переробки зерна у Львівській області.
6. Переробка зернової продукції є ключовою ланкою агропромислового комплексу, оскільки забезпечує формування кінцевої харчової продукції, підвищення її доданої вартості та зайнятості населення. Основними напрямками є виробництво борошна, круп, комбікормів і продуктів з вмістом крохмалю. Ефективність переробки визначається

рівнем технічного оснащення, логістикою сировини та інтеграцією із сільськогосподарськими виробниками.

7. За період 2022–2024 рр. у зернопереробній галузі Львівської області спостерігається поступове зростання обсягів виробництва: випуск борошна зріс на 18,9 %, круп – майже на 28,9 %, комбікормів – на 40,9 %. Зростання пояснюється стабілізацією зернового виробництва, оновленням обладнання на хлібопекарних підприємствах і підвищенням попиту на вітчизняну продукцію. Також суттєво вплинуло активне використання цифрових платформ для збуту та інтеграція переробників із фермерами області.
8. Молокопереробна галузь – важливий елемент агропромислового комплексу, оскільки вона формує додану вартість у виробництві харчових продуктів, сприяє зайнятості сільського населення й забезпечує продовольчу безпеку. Основним показником її розвитку є обсяг надходження молока на переробні підприємства, що відображає індустріалізацію молочного виробництва, рівень кооперації та ефективність логістики сировини. За 2022–2024 рр. надходження молока на переробні підприємства Львівщини зросло на 22,4 %, що свідчить про активізацію молочного виробництва й поступове зміщення акценту від домогосподарств до спеціалізованих підприємств. У 2024 р. частка сировини від підприємств зростає до 62,7 %, що вказує на посилення інтеграційних процесів у галузі. Такий перерозподіл джерел постачання є позитивним з огляду на стандарти якості, безпечності та стабільності виробництва молочних продуктів.
9. М'ясопереробна промисловість — це сектор, який забезпечує випуск харчових продуктів з високою доданою вартістю. Її розвиток визначається динамікою надходження тварин у живій масі на забій і переробку, що відображає рівень індустріалізації тваринництва, ефективність логістики та конкурентоспроможність галузі. У 2024 р. надходження тварин на переробні підприємства збільшилося на 32,5 %

порівняно з 2022 р. Найвищий приріст зафіксовано у птахівництві (+42,5 %), що пояснюється коротким виробничим циклом і швидкою окупністю інвестицій. Поголів'я ВРХ поступово відновлюється (+12,0 %), а свинарство демонструє стабільне зростання (+22,5 %). Розширення обсягів сировини забезпечує м'ясопереробні заводи стабільною роботою й сприяє нарощенню випуску ковбасних і консервних виробів.

10. Закупівельні ціни застосовуються при закупівлі сировини виробником або переробником – вони важливі для формування ланцюга поставки і впливають на економічну ефективність і конкурентоспроможність виробника. Закупівельна ціна на продовольче зерно у 2024р. в порівнянні з 2022р. зросла з 6200 грн./т до 8400 грн./т або на 35,5 %. Закупівельна ціна на молочну сировину за цей самий період також зросла з 10,8 грн./л до 14,2 грн./л або на 31,5 %.
11. Відпускні ціни застосовуються при реалізації готової продукції виробником або переробником оптовим покупцям. Вони слугують базою для подальших цінових рівнів (оптова, роздрібна) і для аналізу рентабельності підприємства. Відпускна ціна борошна у 2024р. становила 15800 грн./т, тоді як у 2022р. близько 12300 грн./т, а отже зросла на 28,5 %. Поруч з тим, середня відпускна ціна молочної продукції підвищилася з 27,5 грн./л у 2022р. до 35,1 грн./л у 2024р. або на 27,6 %.
12. Для проведення аналізу використано статистичні дані Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Львівській області за 2022–2024 рр., а також відкрити звітність підприємств ТОВ “Галичина”, ТОВ “ЛембергМіт” та ТОВ “Енселко-Агро”. собівартість продукції у 2024 р. в порівнянні з 2022 р. зросла з 11002,7 млн. грн. до 13127,5 млн. грн. або на 19,3 %, відбулося також зростання виручки від реалізації продукції з 13280,5 млн. грн. до 17316,8 млн. грн. чи на 30,4 %. Прибуток також зріс з 1453,2 млн. грн.

до 2814,1 млн. грн. або на 93,7 %. Рівень рентабельності зріс з 13,2 % до 21,4 % або на 8,2 пункти.

13. Основними бар'єрами для розвитку інтегрованих структур в Україні у 2022–2024 рр. виступали:

- ✓ фрагментація виробників і дефіцит обігового капіталу;
- ✓ ризики воєнного часу (логістика, енергетика);
- ✓ недостатня інституціоналізація кластерної політики;
- ✓ нерівномірність доступу до сервісів.

14. Головними напрямками розвитку інтегрованих структур в Україні на перспективу є:

- синхронізація з європейськими інструментами відновлення 2024–2027 рр. (Ukraine Facility) та регіональної конкурентоспроможності;
- інтеграція до європейських кластерних мереж (через Ukrainian Cluster Alliance);
- розвиток «коротких ланцюгів поставок»;
- просування органічного виробництва у рослинництві та ягідництві із географічним зазначенням місця виробництва даних продуктів.

15. Механізми ціноутворення у переробних підприємствах базуються на поєднанні ринкових, витратних та договірних підходів. Для зернопереробних підприємств визначальним фактором є біржова ціна на зерно, рівень витрат на зберігання, логістику і переробку. Для молокопереробних підприємств ціна закупівлі молока залежить від якості сировини (жирність, бактеріальне забруднення), сезонності та регіональної пропозиції. Значну роль відіграють державні дотації та компенсаційні механізми, що регулюють коливання цін у періоди нестабільності.

16. Договірні відносини у переробній промисловості агропромислового комплексу є основним інструментом координації взаємодії між постачальниками сировини, переробниками та споживачами готової продукції. Раціональна система договорів забезпечує стабільність

поставок, прогнозованість доходів та мінімізацію ризиків. Оптимізація договірних відносин і механізмів ціноутворення є ключовим чинником підвищення ефективності переробних підприємств. Вона дозволяє підвищити прогнозованість фінансових потоків і зменшити ризики, а застосування електронних платформ і форвардних угод – сприяє прозорості й справедливому розподілу прибутку між учасниками ринку.

17. Основними функціями цифрових платформ у сфері переробки сільськогосподарської продукції є:

- ❖ збір і обробка даних щодо обсягів сировини, попиту та пропозиції;
- ❖ координація діяльності між постачальниками і переробниками;
- ❖ трейсинг продукції (відстеження її походження та якості);
- ❖ інтеграція фінансових сервісів, зокрема електронних платежів;
- ❖ аналітична підтримка рішень на основі великих даних (Big Data) та штучного інтелекту (AI).

18. Цифровізація аграрного сектору України протягом 2022-2024 рр. набула інтенсивного розвитку, що зумовлено як загальними тенденціями цифрової економіки, так і потребою оптимізувати ланцюги постачання для переробних галузей в умовах воєнного стану. На даний момент з метою вдосконалення економічних відносин у сфері переробки сільськогосподарської продукції широко використовується так звана ERP-система (Enterprise Resource Planning). ERP-система є різновидом програмного забезпечення, що інтегрує та автоматизує ключові бізнес-процеси підприємства та об'єднує усі його ресурси в єдину систему. Вона охоплює такі сфери, як фінанси, управління персоналом, виробництво, логістика, продажі та маркетинг, утворюючи єдину базу даних та дозволяє оперативно отримувати інформацію, що в свою чергу сприятиме ефективному управлінню усіма підрозділами.

19. частка сільськогосподарських підприємств, що використовують цифрові системи управління виробництвом, зросла на 15,8 пункти.

Кількість зареєстрованих аграрних стартапів у сфері переробки зросла на 73,3 %. Поряд з тим, обсяг інвестицій у цифрову інфраструктуру переробки сільськогосподарської продукції зріс на 78,4 %, а також частка підприємств Львівської області, що застосовують ERP-системи зросла вдвічі. Найактивніше цифрові рішення запроваджуються підприємствами молокопереробної, м'ясопереробної та зернопереробної галузей.

20. Основні напрями подальшого розвитку цифрової взаємодії між суб'єктами переробки включають:

- інтеграцію державних і приватних платформ. Необхідно забезпечити обмін даними між системами “Дія”, “Державний аграрний реєстр”, “Єдина система сертифікації” та приватними галузевими платформами.
- розвиток регіональних цифрових кластерів. Львівська область має потенціал створення агропереробного кластеру з єдиною цифровою платформою управління взаємодією між господарствами;
- впровадження технологій блокчейн. Вони забезпечують повну простежуваність походження продукції та захист даних;
- навчання персоналу. Успіх цифровізації залежить від підготовки кадрів. Доцільно впровадити програми підвищення кваліфікації для менеджерів та технічних спеціалістів агропідприємств;
- залучення інвестицій. Розвиток цифрових платформ потребує державного співфінансування та кредитних програм (наприклад, так звана програма кредитування “5-7-9 %”).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Аналітична довідка про розвиток агропереробки в Україні. *Інститут аграрної економіки НААН*. К., 2024. 76 с.
2. Березівський З. П., Березівська О. Й. Вдосконалення економічних взаємозв'язків переробних підприємств з виробниками продукції скотарства. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 18-20 березня 2020 р.* Львів: ЛНАУ, 2020. С. 27-29.
3. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
4. Виробничо-фінансові показники діяльності ТОВ «ЛембергМіт» за 2022–2024 рр. Львів, 2025. 61 с.
5. Гавкалова Н. Л., Белявцева В. В. Інтеграційний розвиток підприємництва агропромислового сектору національної економіки. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Т. 8. № 1. С.272-276.
6. Голомша Н. Є., Дзядикевич О. Я. Конкурентні переваги продукції зернової галузі на світовому ринку. *Економіка АПК*, 2017, № 11, С. 61–66.
7. Дідух Н. О. Алгоритм оцінки кон'юнктури ринку зерна у контексті експорту України до країн ЄС. *Економіка та суспільство*, 2024, Вип. 67, с. 375–385.
8. Звітність про результати діяльності ТОВ «Енселко-Агро»у сфері переробки сільськогосподарської продукції. Тернопіль, 2025. 47 с.
9. Економічний огляд агропромислового комплексу Львівської області. *Львівська обласна державна адміністрація*. Львів, 2024. 65 с.
10. Ільчук М. М., Коновал І. А., Барановська О. Д., Євтушенко В. Д. Ринок зерна в Україні та його стабілізація. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 29–38.

11. Історія економічних вчень: підручник; за ред. В. М. Тарасевича, Ю. Є. Петруні. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 352 с.
12. Ковтун О. І. Оцінка конкурентоспроможності вітчизняних підприємств агропродовольчого сектора в контексті виходу на зовнішні ринки. *Вісник ЛТЕУ. Серія: Економічні науки*, 2021, № 63, с. 42–51.
13. Кваша С. М., Ільчук М. М., Коновал І. А. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні. *Економіка АПК*. 2013. №3. С. 16-24.
14. Коваленко О. І. Економічна ефективність агропромислових підприємств. Харків: ХНАУ, 2023. 284 с.
15. Козловський С. В., Тарасюк Н. М. Управління ефективністю економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі АПК. *Трансформаційна динаміка процесів відтворення в аграрній економіці*: Кол. моногр.; за ред. Калетніка Г. М. Вінниця, 2012. С. 216 – 223.
16. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
17. Концепція державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.11.2025).
18. Лебідь В. М., Прищепа К. Є. Сучасний стан ринку зерна України, проблеми та перспективи розвитку. *Економічний вісник Донбасу*. 2013. №1. С. 131–135.
19. Лупенко Ю. Перспективи розвитку переробки сільськогосподарської продукції у повоєнній Україні. *Доповідь на сесії Загальних зборів Національної академії аграрних наук України 12 грудня 2024 року*. Київ, 2024. 51 с.
20. Мельник Л. Г., Плотнікова М. В. *Управління ефективністю виробництва у переробній промисловості*. Київ: КНЕУ, 2022. 265 с.

21. Месель-Веселяк В. Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва. *Економіка АПК*. 2016. № 10. с.7-14.
22. Михайленко А. С. Інтеграційні процеси в аграрній економіці України. Одеса: Астропринт, 2024. 298 с.
23. Новицький І. В. Теоретичні основи економічних відносин суб'єктів зернопродуктового підкомплексу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 13 (2). С. 39–43.
24. Омеляненко Г. Г. Концептуальні положення відновлення та розвитку зернового виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2015. № 12. С. 5–8.
25. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб.; за ред. А. Є. Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
26. Пархомець М. К., Уніят Л. М. Підвищення конкурентоспроможності продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах. *Інноваційна економіка АПК. Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. Тернопіль: 2011. № 2 (21). С.57 – 64.
27. Промисловість Львівщини: аналітичний огляд 2022–2024 рр. *Головне управління статистики у Львівській області*. Львів, 2025. 146 с.
28. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. №1877-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>. (дата звернення: 14.10.2025).
29. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21.07.2020 р. №819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
30. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 р. №973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 04.10.2025).
31. Річний звіт про фінансово-господарську діяльність ТОВ «Галичина» за 2024 рік. Львів, 2025. 52 с.

32. Сікало М. В. Ринок зерна як об'єкт державного регулювання. *Теорія та практика державного управління*. 2017. №1(56). С.45-48.
33. Сільське господарство Львівської області 2024: Статистичний збірник. *Головне управління статистики у Львівській області*. Львів, 2025. 88 с.
34. Собкевич О. В. Переробна промисловість України: тенденції та виклики. К.: НІСД, 2023. 220 с.
35. Сокол П. М., Нечепоренко А. В., Півоварова О. Б. Перехід в e-commerce як новий спосіб вдосконалення системи просування продукції. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2021. № 17(2). С. 57-61.
36. Статистичний щорічник Львівської області за 2021 рік. *Головне управління статистики у Львівській області*. Львів, 2022. 301 с.
37. Степанюк І. В. Економічна оцінка інновацій у переробній промисловості. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2023. 232 с.
38. Сучасні технології управління розвитком підприємств України: механізми, реалії, перспективи: колективна монографія Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара ; за заг. ред. Т. В. Гринько. Дн-ськ : Біла К.О., 2016. 504 с.
39. Федуняк І. О., Федуняк Т. В. Економічна ефективність виробництва валової продукції сільського господарства з врахуванням основних напрямів її переробки. *Ефективна економіка*. 2014. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_11_21. (дата звернення 11.10.2025).
40. Черемісіна С. Г. Ринок зернових культур в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку. *Економіка АПК*. 2021. № 2. С. 48–58.
41. Шевченко І. Цифрові технології в аграрному виробництві: сучасні виклики та перспективи. К.: КНЕУ, 2023. 212 с.
42. EU4Digital Agriculture Report. Brussels: European Commission, 2023. 87 p.
43. Kravchenko O. Digital Transformation of Agri-Food Chains in Eastern Europe. Warsaw: PWN, 2023. 198 p.